

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

KAKUZO OKAKURA ay kitabı

ÇEVİREN: ECE ATTİLA

1

2

Alakarga 048

Düşünce 007

Çay Kitabı

Özgün Adı: *The Book of Tea*

© Alakarga Yayıncılık

ISBN: 978-605-5182-34-2

Sertifika No: 24365

Tüm hakları saklıdır. Yayıncının yazılı izni olmaksızın
hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. Basım: Ocak 2014, İstanbul

Kapak Resmi: <http://www.sxc.hu/>

Özal Matbaası: 0212 565 25 99

Matbaa Sertifika No: 26699

Alakarga Sanat Yayınları Yapım ve Dağıtım Tic. Ltd. Şti.

Keçecipiri Mah. Çamlıca Sok. No:3/A Beyoğlu/İstanbul

Tel: 0533 667 05 17

alakargakitap@gmail.com

www.alakarga.com.tr

<https://www.facebook.com/alakargayayinevi>

<https://twitter.com/alakargakitap>

KAKUZO OKAKURA

ÇAY KİTABI

ÇEVİREN: ECE ATTİLA

öykü

alakarga

İÇİNDEKİLER

Çay ve İnsanoğlu	7
Çay Ekolleri	17
Taoizm Ve Zen	27
Çay Odaları	39
Sanatın Değerlendirmesi	51
Çiçekler	59
Çay Ustaları	71

ÇAY VE İNSANOĞLU

Çay, ilkin ilaç olarak kullanılmaya başladı, zamanla bir içeceğe dönüştü. 8.yüzyılda Çin’de şiire bir eğlence unsuru olarak girdi. 15. yüzyılda Japonlar “çayseverlik” terimini kullanarak onu estetizm unsuru haline getirdiler. Çayseverlik günlük hayatın acı gerçekleri arasındaki güzellikler üzerine kurulmuş, saflığı ve uyumu, karşılıklı yardımlaşmanın gizemini, sosyal düzenin romantizmini öğreten bir ekoldür. Aslında yaşam dediğimiz imkânsızlıklarla dolu düzendeki hataları düzeltmek için verilen bir çabadır.

Çay felsefesi sadece estetik bir terimden ibaret değildir bu terim aynı zamanda bizim doğa ve insan hakkındaki görüşlerimizi de kültürümüze ve inancımıza uygun olarak açıklar. Temizliği kabul ettirdiğinden hijyeni, konforun zorluk ve masraf gerektirmediğini ve basitlikten ibaret olduğunu gösterdiğinden ekonomikliği, dünyadaki payımızı tanımladığından manevi geometriyi simgeler. Bütün taraftarları ve aristokratları kapsayarak Doğu’daki demokrasi düşüncesinin özünü temsil eder.

Japonya’nın uzun yıllar kendini dünyanın geri kala-

nından soyutlaması iç gözlem yapabilmesi için bir fırsat oluşturdu ve çayseverliğin gelişmesine büyük katkı sağladı. Evlerimiz, alışkanlıklarımız, giyim tarzımız, yemek kültürümüz , porselen ve vernik işlemlerimiz, tablolarımız, hatta edebiyatımız bile onun etkisi altına girdi. Japon kültüründe yetişen hiçbir öğrenci bu etkinin varlığını görmezden gelemez. Bu etki asillerin özel malikanelerine, sıradan insanların evlerine kadar girdi. Çiftçilerimiz çiçek düzenlemeyi öğrendiler, en yoksul işçilerimiz kayalıklardan ve sulardan para kazanır hale geldiler. İnsanoğlunun trajikomik hayat mücadelesine ilgisiz kalanlara kendi aramızda “çaysız adam” dedik. Bunun yanı sıra dünyevi trajediye tepkisiz kalan, özgürlüğe kavuşma düşüncesiyle ayaklanmalar çıkaranlara da içinde “çok fazla çay barındıran” yabancı estetikçi damgasını vurduk.

Dışarıdan bakanlar belki konuyu fazla büyüttüğümüzü düşünerek bir kaşık suda fırtına koparttığımızı söyleyeceklerdir. Ancak insanların ne kadar küçük şeylerden mutlu olduklarını, ne kadar çabuk gözyaşlarına boğulabildiklerini, susuzluklarını gidermek için son damlasına kadar içtiklerini düşünürsek, bir fincan çaya böylesine önem verdiğimiz için kendimizi suçlayamayız. Michelangelo’nun ünlü heykeli *Bacchus*’a taparken çok fazla şeyi gözden çıkardık, hatta Mars’ın korkunç görüntüsünü bile değiştirdik. Neden kendimizi kamelyaların kraliçesine adarken; sunağından akan ılık çayın, fildişinden yapılmış porselenin içindeki sıvı amberin, Konfüçyüs’ün suskunluğunun, bilge Laotze’nin etkileyciliğinin ve tüm dünyada Buda olarak bildiğimiz

bilge Sakyamuni'nin ruhani havasının bizi mest etmesine izin vermeyelim?

Bazı önemli noktaların kendilerindeki eksikliklerini hissedemeyenler, diğerlerinde de bunların varlığını görmezden gelirler. Batılılar çay törenlerinde Doğuluları garipleştiren ve çocuksu yapan bir diğer nedeni görürler. Japonya'da barış ve huzur hâkim olduğu halde onu barbar olarak nitelendirenler, ancak Mançurya Savaşları'nda toplu kıyım yaptığında Japonya'nın uygarlaştığını kabul ettiler. Son zamanlarda "Ölüm Sanatı" olarak da bilinen, askerlerimizin yaptıkları fedâkarlıktan dolayı memnun oldukları "samuray" hakkında çok fazla yorum yapıldı; ancak bizim yaşam tarzımızı temsil eden "çayseverlik" üzerinde o kadar durulmadı. Eğer uygarlığın tanımını dehşet verici savaş hikâyelerinden geçiyorsa, biz barbar olmayı seve seve kabul ederiz. Sanatımıza ve fikirlerimize gereken değerin verileceği günü dört gözle bekleriz.

Acaba ne zaman Batı Doğu'yu anlayacak veya anlamaya çalışacak? Asyalılar çoğu zaman bizi ilgilendiren gerçekler hakkındaki soru ağlarından ürküyorlar. Hamamböcekleri veya farelerden değilse, nilüfer çiçeğinin parfümü sayesinde geçimimizi sürdürüyor gibi resmediliyoruz. Bu düşünce ya bağınazlık ya da adi bir düşkünlük olarak nitelendirilebilir. Hintlilerin ruhaniliğiyle cehalet diye, Çinlilerin ağırbaşlılığıyla aptallık diye, Japonların vatanseverliğiyle kaderciliğe dayanıyor diye dalga geçildi. Vurdumduymaz tavrımızdan dolayı acılara ve yaralara karşı daha az duyarlı olduğumuz söylendi.

Neden kendi halinize gülmüyorsunuz? Asyalılar iltifatı geri çeviriyor. Eğer sizin hakkınızda düşündüklerimiz ve yazdıklarımızı bilseydiniz daha çok eğlenirdiniz. İşte görünen bu, bilinçsizce meraklarımızın esiri olmak ve bilinmeyene karşı duyulan sessiz öfke. Kıskaç olmanızı gerektirmeyecek kadar çok erdemle donandınız, ayıplanmayacak kadar güzel günahlarla suçlandınız. Geçmişteki bilge yazarlarımız bize, elbiselerinizin içinde bir yerlerde saklanan tüylü kuyruklarınız olduğunu ve çoğunlukla yeni doğmuş bebekleri pişirip akşam yemeğinde yediğinizi söyledi. Yalnız bu da değil, biz sizin için daha kötüsünü de yaptık: hiç yapmadığınız şeyler hakkında tavsiyeler verdiğiniz için yeryüzündeki en elverişsiz insanlar olduğunuzu düşündük.

Avrupalılar ticaret sayesinde doğu limanlarına gelince ve Asyalı gençler modern eğitim donanımlarından yararlanmak için Avrupa'daki üniversitelere gittikçe aramızdaki bu yanlış anlaşılmalara hızla yok olmaya başladı. Sizin kültürünüzü her açıdan anlayamamış olabiliriz ama en azından öğrenmeye çalışıyoruz. Bazı vatandaşlarımız hakim yakaları ve uzun silindir şapkaları olursa sizin uygarlık seviyenize erişecekleri düşüncesiyle geleneklerinizin ve görgü kurallarınızın çoğunu benimsedi bile. Bu taklitler üzücü, çünkü Batı'yı anlamak için ne kadar hevesli olduğumuzu ortaya çıkardı. Ne yazık ki, Batı'nın Doğu'yu anlama konusundaki tavır olumsuz. Hristiyan misyonerliği devam ediyor, ancak kabul edilmiş değil. Bütün bilginiz gezginlerin güvenilmez hikâyeleriyle ya da geniş edebiyatımızın yetersiz çevirileriyle sınırlı kalıyor. Doğu'nun karanlığını

zaman zaman Lafcadio Hearn'ın veya *Hintlilerin Yaşam Ağı*'nın yazarının cesur kalemleri aydınlatıyor.

Belki de bu kadar açık sözlü davranarak çay ekolü hakkındaki cehaletimi ele veriyorum. Sadece söylemen gerekeni söyleyip susmak bir nezaket göstergesidir. Ama nazik bir çaysever olmam gerekmiyor. Eski ve Yeni Dünya'nın yanlış anlaşılması öyle zararlar verdi ki, insanlar kiliseye verecekleri vergileri anlamazlıkların çözülmesi için kullandı. Eğer Rusya Japonları tanımaya yanaşsaydı, 20. yüzyılın başları kanlı savaş sahnelerine şahitlik etmezdi. Doğu'nun problemlerinin hor görülmesi insanlık açısından korkunç sonuçlar doğurdu. Sarı Tehlike'nin yayılmasına müsaade etmeyen Avrupa emperyalizmi, Asya'nın Beyaz Felaket'in farkına varacağını tahmin edemedi. Çay konusunda bu kadar takıntılı olmamız size gülünç gelebilir ama biz sizin bünyelerinizde hiç çay olmadığından şüphe ediyoruz.

- Kıtaların birbirlerine tehditler savurmasına bir son verelim ve yarımkürenin zaferini kutlayalım. Her toplumun kendine özgü değerleri vardır, ama bu birbirimizin eksikliklerini tamamlamamız için engel değildir. Acele etme paahasına saldırganlık karşısında güçsüz olan bir uyum yarattık. Doğu'nun bazı konularda Batı'dan daha iyi olduğuna inanabiliyor musunuz?

İnsanların şimdiye kadar çay bardaklarında tanışmaları tuhaftır. Sadece Asya'ya özgü seremoniler bize evrensel saygıyı emreder. Beyaz insanlar inançlarımızla ve ahlaki değerlerimizle dalga geçtiler, ama bu kahve-rengi içeceği tereddütsüz kabul ettiler. İkinci çayı şimdi Batı kültüründe önemli bir yere sahiptir. Tepsilerin

ve çay tabaklarının hafif tıktırtılarını, kadınların misafirperverliğini, ekerin ve kremanın evrenselliğini gördükçe biliyoruz ki aya olan tutkumuz boşuna değil. Misafirin kendi için hazırlanmış ancak ne olduğunu tam olarak bilmediği bu ieeği itiraz etmeden içmesi, Doğu kültürünün galibiyetinin bir göstergesidir.

Avrupalı eserlerde aya ilk defa 879 yılından sonra Kanton'daki tuz ve çay üzerindeki gelir kaynakları incelenirken Arap bir gezginin ifadesinde rastlanmıştır. Marco Polo ay vergilerinin 1285 yılında isteğe göre artırılması üzerine Çinli maliye bakanının ifadesini aldı. Büyük keşiflerin olduğu dönemde Avrupalılar Doğu'nun u kültürü hakkında daha fazla şey öğrendiler. 16. yüzyılın sonlarında Hollandalılar Doğu'da bir çalılığın yapraklarından güzel bir içecek yapıldığı haberini getirdiler. Gezgin Giovanni Batista Ramusio (1559), L. Almeida (1576), Maffeno (1588) ve Teixeira'da (1610) aydan bahsettiler. Hollanda'nın Doğu Hindistan Kumpanyası ilk defa ayı Avrupa'ya getirdi. ay 1636'da Fransa'ya, 1638'de Rusya'ya ulaştı. 1650 yılında ise İngiltere'ye girdi ve bu Çin ieeği bütün doktorlar tarafından onaylandı, Çinliler tarafından 'Tcha', diğer milletler tarafından 'Tay' ya da diğer adıyla 'çay' olarak adlandırıldı.

Dünyadaki diğer tüm iyi şeylere olduğu gibi, çay reklamlarına da karşı çıkıldı. Henry Saville (1678) gibi geleneklere karşı gelenler çay içmeyi kötü alışkanlık olarak nitelendirdiler. Jonas Hanway 1756 yılında çayla ilgili yazdığı makalesinde erkeklerin çay içerek endamını ve çekiciliğini, kadınların ise güzelliğini kaybetti-

ğinden bahsetti. Başlarda yaklaşık 3,5 - 4 lira olan maliyeti yaygınlaşmasını engelleyerek sadece prenslerin ve asillerin önemli günlerde, kutlamalarda kullandıkları bir içecek yaptı. Ancak bu engellere rağmen çay içme alışkanlığı olağanüstü bir hızla yayıldı. Londra'daki kahveciler 18. yüzyılın ilk yarısında çayevlerine dönuştü, Addison ve Steele gibi entellektüellerin çaylarını yudumlarken keyifli vakit geçirdikleri uğrak yerleri haline geldi. Bu içecek zamanla vergiye tabi tutulan bir gereksinim halini aldı. İşte, çayın modern tarihimizde ne kadar önemli bir yere sahip olduğunu görüyoruz. Sömürgeci Amerika insanların çayla ilgili ağır görevlere dayanma gücü tükenene kadar baskıyı kabullendi. Amerika'nın bağımsızlığı çay sandıklarının Boston Limanı'na taşınmasına dayanır.

Çayın tadında onu karşı konulmaz yapan bir büyü vardır. Batılı mizah yazarları çayın kokusunu ve aromasını anlatırken bir süre durup düşünürler. Onda ne şarabın kibiri, kahvenin kendini bilmişliği var ne de ka-kaonun yapmacık masumiyeti. 1711'de Spectator, "Bu yüzden tüm ailelere her sabah bir saatini çay içerken yanında ekmek ve tereyağı yemeye ayırmalarını ve iyilikleri için bunu düzenli hale getirmelerini ısrarla tavsiye ediyorum," demişti. 20 yıldır yemeklerinin yanında, akşamları iyi vakit geçirmek için, gece yarıları kendini avutmak için, sabahları ise güne iyi başlamak için bu büyüleyici bitkiyi demleyip içen Samuel Johnson çay içerkenki halinin portresini çizmiştir.

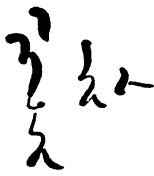
İnancına bağlı olan Charles Lamb tesadüfen bulduğu şeyi gizlice yapmanın ne kadar zevkli bir iş olduğunu

yazarken çayseverlikten bahsediyordu. Çünkü çayseverlik ortaya çıkarmaya cesaret edemediğiniz güzelliği gizleme sanatıdır. Çay, kendi kendinize, sakince ama içtenlikle gülmenizi sağlar, keyif verir; işte bu yüzden felsefede de mizah unsurudur. Bu bağlamda Thackeray ve tabi Shakespeare gibi özgün mizah yazarları çay filozofu olarak adlandırılabilir. Decadence'in dünyanın gerileme döneminde olmadığı zamanlardaki şiirleri de materyalizme karşı olan protestolara destek vererek çayseverliğin önünü açmıştır. Belki günümüzde Batı ile Doğu'nun birbirlerini hoş göreceklərini düşünerek fazla beklenti içine giriyoruz.

Çin kültürüne ait bir inanış olan Taoizm'i benimseyenler, başlangıcın belirlenemeyişini madde ve ruhun sürekli bir kavga içinde olmasıyla ilişkilendirirler. Çin'in efsanevi hükümdarlarından biri olan; "Tanrı'nın Oğlu" olarak da bilinen "Sarı İmparator", karanlığın ve yeryüzünün şeytanı olan Shuhyung'a karşı zafer kazanmıştır. Titan can çekişirken başını güneşli gökyüzüne doğru kaldırdı ve mavi yeşim taşlarının parçalara ayrılmasıyla ürperdi. Yıldızlar yerlerini kaybetti, ay karanlıkta amaçsızca dolaşmaya başladı. Sarı İmparator umutsuzluk içinde uzaklara baktı ve kendini gökten inen elçilere bıraktı. Acı içinde kıvranmadı. Doğu denizlerinden uzakta boynuzu, ejderha kuyruğu ve ateşten zırhının içince görkemli bir duruşu olan harika kraliçe Niuka doğdu. Sihirli kazanında beş renkli gökkuşağını birleştirdi ve Çin'in gökyüzünü yeniden oluşturdu. Ama Niuka'nın bu mavi gökteki iki küçük çatlağı doldurmayı unuttuğu söylenir. İşte bu sebeple iki ruhun

tüm evreni tamamlayana kadar durmadan dolaşması ile de aşk ikiliği başladı. Herkes umut ve barış dolu yeni bir gökyüzü oluşturmak zorunda kaldı.

Aslında modern insanların cenneti büyük güç ve servet mücadelelerinde bozuldu. Dünya benlikçiliğin ve görgüsüzlüğün gölgesinde ilerliyor. Vicdansızlık ederek bilgi satın alıyorlar ve çıkarları doğrultusunda hareket ediyorlar. Doğu ve Batı bir deniz tufanında çarpışan iki ejderha gibi acı içinde hayatın değerini tekrar elde edebilmek için mücadele ediyor. Bu büyük perişanlığı düzeltebilmek için şimdi yeniden Nikua'ya ihtiyaç duyuyoruz, Tanrının yeniden vücut bulacağı kahramanı bekliyoruz. Bu arada çayımızdan da bir yudum alalım. Öğlen güneşinin kırmızılığı bambuları aydınlatıyor, fıskiyelerden kabarcıklar çıkıyor, rüzgârın savurduğu çamların hışırtısı duyuluyor. Haydi yavaşça gözden kaybolduğumuzu hayal edelim ve hiçbir şeyi umursamadan biraz haylazlık edelim.

ÇAY EKOLLERİ

Çay bir sanat eseridir ve mükemmel özelliklerini ortaya çıkarabilmek için usta ellere ihtiyaç duyar. İyi ve kötü resim tabloları olduğu gibi çayın da iyisi ve kötüsü vardır. Nasıl Titian veya Sesson gibi ressamlar yetiştirmenin kuralı yoksa mükemmel çayın da tek bir tarifi yoktur. Her bir yaprakla su ve sıcaklıkla olan ilişkilere göre tek tek ilgilenilmesi gerekir, hepsinin pişirme yöntemi ayrıdır. Aşıl güzelliği oradadır. Toplum bu temel sanat ve hayat düzenini anlamamakta direniyor. Bu duruma karşılık; şiirleri besteleyerek şarkılaştıran şairlerden olan Lichilai, dünyadaki en acıklı üç şeyin gençlerin yanlış eğitim sistemi yüzünden kötü yetişmesi, bayağı hayranlıklar yüzünden güzel sanatlara verilen değerin azalması ve güzel çayların yetersiz işleme yüzünden tümüyle ziyan edilmesi olduğunu üzümlere dile getiriyor.

Sanatın olduğu gibi çayın da dönemleri ve ekolleri var. Evrimi üç ana evreye ayrılır: İlkinde çay tereyağı, tuz, soğan ve baharatlar katılarak kaynatılmış. İkincisinde Budistler özel seremonilerinde kullanarak ruhani bir anlam katmışlar, üçüncüsünde ise şimdi olduğu gibi

çayı demlemeyi öğrenmişler. Biz modernler olarak son gruba dahiliz. Bu içeceğe uygulanan yöntemler dönemlerinden izler taşır. Yaşam içindeki davranışlarımızla farkında olmadan içimizdeki düşünceleri ele veriyoruz. Konfüçyüs, “İnsan hiçbir şeyi saklayamaz,” demiştir. Belki de, gizlemeye ihtiyaç duyduğumuz büyük şeylere sahip olmadığımızdan kendimizi küçük şeylerle fazlaca ele veririz. Günlük hayatın küçük olaylarında ırkçılık ideallerimiz gibi felsefemizin ve şiirlerimizin de etkisi görülür. Gözde mahsüllerdeki farklılık tarihi dönemler ve Avrupa milletlerindeki farklılıkların belirtisi olduğu gibi, çayın içilme şekilleri de Doğu kültürünün çeşitli özelliklerini yansıtır. Kaynatılarak içilen kek çayı, ruhani bir etkinlik olarak görülen toz çay ve demlenerek içilen yaprak çay Tang’ın, Sung’un ve Çin’in Ming hanedanlarının farklı değerlerini gösterir. Sanatçı sınıfın terminolojisini kullanacak olursak, onları sırasıyla Klasik, Romantik ve Doğaya Uygun çay ekolleri diye yeniden adlandırırız.

Güney Çin’in yerlisi olan çay bitkisi çok eski zamanlardan beri botanikte ve ilaç yapımında kullanılmaktadır. Klasiklerde çaydan Tou, Tseh, Chung, Kha ve Ming gibi çeşitli isimler altında bahsedilmiş; yorgunluğa iyi geldiği, ruhu dinlendirdiği, iradeyi ve görme duyusunu güçlendirdiği için oldukça değer verilmiştir. Sadece dahili olarak değil, çoğu zaman harici olarak da macun kıvamında romatizmal ağrılar için kullanılmıştır. Taoistler çayın ölümsüzlük iksirinin önemli bir parçası olduğunu iddia etmişlerdir. Budistler ise çayı çoğunlukla uzun saatler süren meditasyondan kaynaklanan uyu-

şukluk halini önlemek için kullanmışlardır.

Çin’de 4. ve 5. yüzyıllarda çay Yangtse-Kiang Vadisi’ndeki yerlilerin gözde içeceği oldu. Bu sıralarda modern bir kavram olarak türetilen Cha sözcüğünün, klasik Tou kelimesinin değiştirilmiş hali olduğu açıktır. Güneydeki hanedanların şairleri Japonların yeşil çayına olan koyu hayranlıklarından bahsetmişlerdir. O zamanlar hükümdarlar yüksek mertebeli elçilerine hizmetlerine karşılık ender rastlanan çay yapraklarından hediye ederlermiş. Ama bu dönemdeki çay içme yöntemi son derece ilkel görülürmüş. Yapraklar buharda pişirilir, havanda ezilerek kalıp haline getirilip; pirinç, zencefil, tuz, portakal kabuğu, baharatlar, süt ve bazen soğan da katılarak kaynatılmış. Bugünkü yöntem, bu malzemelerden garip bir şerbet yapan Tibetliler ve Moğollardan gelmiştir. Çayı Çinli kervansaraylarda gören Rusların limon kabukları kullanması eski geleneğin devam ettiğine işaret eder.

Çayı bu ilkel halinden kurtarıp son halini vermek için Tang Hanedanlığı’nın düşüncelerine ihtiyaç duyulmuştur. Taoizm, Budizm ve Konfüçyüsçülük’ün birleşme uğraşında olduğu bir dönemde dünyaya gelen Tang Hanedanı şairi Luwuh, 8. yüzyılın ortalarında çay hareketinin ilk önderi olmuştur. Döneme hakim olan ve evrenin bütünü Tanrı olarak kabul eden Pan-teizm görüşü insanları evrensel olanı özele indirgemeye teşvik etmiştir. Şair Luwuh, çay servisinde de her şeye hükmeden o uyumu ve düzeni görmüştür. Ünlü eseri *Çayın Kutsal Kitabı*’nda , Çay Kanunları’nı yazmıştır. O zamandan beri de Çinli çay tacirlerinin koruyucusu

ilan edilmiştir.

Çayın Kutsal Kitabı Chaking üç cilt, on bölümden oluşur. Luwuh ilk bölümde çay bitkisinin yapısını, ikinci bölümde yaprakların toplanma aşamasını, üçüncü bölümde yaprak seçme işlemlerini ele alır. Ona göre en kaliteli yapraklar Tatar binicilerin deri botlarındaki gibi çizgileri olan, büyük bir öküzün gerdanı gibi kıvrılan, vadiden çıkan dumanlar gibi açılan, hafif rüzgârda ki bir göl gibi parlayan, yağmurla temizlenen toprak gibi yumuşak ve ıslak olanlardır.

Dördüncü bölüm; üç ayaklı mangaldan başlayıp, bütün aletlerin içine konduğu bambu dolapla biten 24 çay ekipmanının listesine ve tanımlarına ayrılmıştır. Burada Luwuh'un Taoist sembolizmini tercih ettiğini görürüz. Ayrıca bu noktada çayın Çin seramikleri üzerindeki etkisini görmek ilginçtir. Çin porselenlerinin kökeninde de, çok iyi bilindiği gibi çayın deminden esinlenilmiştir. Sonuçta güneyin mavi seramik sırlarıyla kuzeyin beyazlarını birleştirerek Tang Hanedanlığı'nı oluşturmuştur. Luwuh sıkıştırılmış çay parçaları kullanırken, beyaz rengin çayın pembemsi ve tatsız görünmesine sebep olurken, mavinin içeceğe yeşil renk verdiği için çay fincanına en uygun renk olduğunu düşünmüştür. Daha sonraları Sung Hanedanı'nın çay ustaları toz çayı geliştirince, koyu mavi ve koyu kahverengi taslar kullandılar. Demleme çayı geliştiren Mingler ise çaylarını beyaz porselenlerden içmeyi tercih ettiler.

Beşinci bölümde Luwuh çay yapımını tarif eder. Tuz dışındaki bütün malzemeleri çıkarır. Ayrıca en çok tartışılan konu olan su seçimi ve kaynama miktarı üzerin-

de durur. Ona göre dağlardan çıkan sular en iyisidir, ondan sonra sırasıyla nehir suları ve kaynak suları gelir. Kaynamanın üç aşaması vardır: ilk kaynamada suyun üstünde yüzen balık gözleri gibi baloncuklar oluşur, ikinci aşamada baloncuklar fiskiyeden çıkan kristal boncuk görünümünü alırlar, üçüncü aşamada ise baloncuklar çaydanlıkta şişerek kabarır. Sıkıştırılmış çay parçaları bir iyice yumuşayana kadar ateşte kavrulur ve birinci kalite kâğıtlar arasında küçük toz parçaları haline getirilir. İlk kaynamada tuz, ikinci kaynamada da çay eklenir. Üçüncü kaynamada ise çayı çökeltmek ve suyu yeniden canlandırmak için bir kepçe dolusu soğuk su çaydanlığa dökülür. Daha sonra fincanlara dökülerek içilirmiş. Küçük yapraklar durgun gökyüzündeki bulutlar gibi asılı kalır veya zümrüt yeşili derelerdeki nilüferler gibi yüzermiş. Bu öyle bir içecektir ki Tang şairi Lotung şöyle ifade etmiştir: “İlk fincan dudaklarımı ve boğazımı ıslatır, ikincisi yalnızlığıma iyi gelir, üçüncüsü kurumuş iç organlarımda arayışa çıkar ve orada 5.000 parçalık tuhaf kavram yazılarıyla karşılaşır. Dördüncü fincan hafif terlemeye sebep olur ve içimdeki bütün kötülükler gözeneklerimden çıkıp gider. Beşincide arınırım, altıncı fincan beni ölümsüzlerin diyarına çağırır. Yedinci fincan diyecekken, ah ne yazık ki daha fazla içemeyeceğim. Kollarımda serin rüzgârı hissedebiliyorum. Japon Bahçeleri’nin erişilmez adası Horaisan nerede? Bırakın beni bu tatlı esintide atımı oraya süreyim.”

Çayın Kutsal Kitabı’nın kalan bölümleri; sıradan çay içme yöntemlerinin bayağılığını, meşhur çay tiryakile-

rinin tarihi özetini ele alır ve Çin'deki ünlü çay bahçelerini, çay servisinin çeşitlerini, çay aletlerinin resimlerini içerir. Kitabın son bölümü ise ne yazık ki kaybolmuştur.

Çayın Kutsal Kitabı'nın ortaya çıkışı o zamanlarda büyük heyecan uyandırmış olmalı. Hükümdar Taisung(763-779), Luwuh'a yardım etmiştir ve onun şanı çok taraftar çekmiştir. Bazı asillerin ise çayı Luwuh'un mu yoksa öğrencilerinin mi yaptığını ayırt edebildiği söylenir. Bir kral bu büyük ustanın çayını beğenmediği için tarihe geçmiştir.

Sung Hanedanlığı'nda özel seremonilerde kullanılan çırpılmış çay moda olmuş ve ikinci çay ekolu ortaya çıkmıştır. Yapraklar küçük taş değirmenlerde öğütülüp hazırlanan toz sıcak suda bambudan yapılan hassas bir aletle çırpılmış. Luwuh'un yeni metodu yaprak seçiminde olduğu gibi, çay ekipmanlarında da değişiklik yapılmasını gerektirmiş. Tuz sonsuza kadar tariften çıkarılmış. Sung'lu insanların çayı tanıma konusundaki hevesleri sınır tanımamış. Zevk sahibi kimseler yeni türler keşfederken birbirleriyle rekabete girmişler ve hangisinin daha nitelikli olduğuna karar vermek için müsabakalar düzenlemişler. Terbiyeli bir hükümdar olamayacak kadar büyük bir ressam olan imparator Kiasung (1101-1124), hazinelerini nadir bulunan çay türlerini almak için harcamıştır. Kendisi, "beyaz çay" olarak adlandırdığı en nadir bulunan ve en kalitelisi olanın da aralarında bulunduğu, yirmi çay türü üzerine bir tez yazmıştır.

Sungların yaşamdan beklentileri gibi çay idealleri de

Tang Hanedanı üyelerinden ayrılır. Atalarının sembolleştirmek istediklerini gerçekleştirmeye çalışmışlardır. Yeni konfüçyüsçülere göre evrensel kurallar olağanüstü dünyaya yansıtılmamıştı ama aslında bu kurallar olağanüstü dünyanın ta kendisiydi. Nirvana sonsuz mutluluk esasına dayanıyordu. Taoist'lerin ölümsüzlüğün kaynağının hiç bitmeyen değişimler olduğuna inanması bütün düşünce şekillerini etkilemiştir. İlginç olan ise davranışları değil metotlarıdır. Gerçekten önemli olan sonuç değil tamamlama aşamasıdır. İnsanoğlu bu sebeple aniden doğayla karşı karşıya geldi. Yaşam sanatına bir parça daha eklendi. Çay şiirsel bir uğraş olmaktan çıktı ve insanların kendini kanıtlama yöntemi haline geldi. Çin Komünist Partisi'nin bir üyesi olan Wangyucheng çayın ruhuna çok iyi geldiğini, lezzetli keskin tadının kendisine iyi bir nasihatın ağızda kalan tadını hatırlattığını söyledi. Gerçekten erdem sahibi bir insan olan Sotumpa çaydaki kusursuz saflığın yozlaşmaya meydan okuyan gücünü yazdı. Budistler arasında, güneydeki Japon Budist Okulu Zen'in Taoist ilkelerinin çoğunu benimseyen üyeleri gösterişli bir çay töreni düzenlemişlerdir. Rahipler Budist rahip Bodhi Dharma'nın resminin önünde toplanıp kutsal bir ayinin yoğun formalitelerine uyarak birer tas çay içmişlerdir ve bu, 15. yüzyılda sonunda çay törenine dönüşen Zen ayini olmuştur.

Ne yazık ki 13. yüzyılda birden ortaya çıkan barbar Yuen imparatorlarının yönetimindeki Moğol kabileleri Çin topraklarında yıkımlara sebep olarak oraları ele geçirmişler ve Sung kültürüne ait tüm ürünlerin yok olmasına sebep olmuşlardır. 15. yüzyılın ortalarında

yönetimi yeniden ulusun emrine vermek için çabalayan yerli Ming Hanedanı iç sorunlarıyla uğraşırken Çin 17. yüzyılda yeniden başka bir ülkeden gelen Manchus'un kontrolü altına girdi. Adetler ve gelenekler önceki zamanlardan izler kalmayacak şekilde değişti. Toz çay tamamen unutuldu. Ne yapacağını bilmeyen Ming'li bir eleştirmen Sung klasiklerinden birinde geçen çay çırpıcısını yeniden kullanmak istemiştir. Günümüzde çay yaprakları bir tas veya fincanda sıcak suya konularak demleniyor. Avrupa'nın sadece Ming Hanedanlığı'na yakın olan yerleri eski adetleri bildiği için Batı dünyası eski çay içme yöntemlerinden habersizdir.

Sonraki zamanlarda Çin çayı lezzetli bir içecek haline geldi ama tercih edilen içecek olamadı. Ülkenin uzun süreli acıları hayattan zevk almalarını engellemiştir. Başka bir ifadeyle eski ve inancını yitirmiş bir toplumken modern bir toplum haline gelmişlerdir. Ebedi gençliklerini, şairlerin ve antik düşünürlerin enerji kaynakları olan illüzyonlara karşı büyük inançlarını kaybettiler. Nazikçe evrensel gelenekleri benimsediler. Doğayla oynadılar ama onu ele geçirmeye veya ona tapmaya kalkışmadılar. Çiçek gibi aroması olan çay yaprakları muhteşemdi ama bu lezzette Tang ve Sung törenlerinin romantikliği yoktu.

Çin medeniyetinin ayak izlerini yakından takip eden Japonya çay ekollerinin üçünü de biliyordu. 729 yılında bile imparator Shomu'nun Nara'daki sarayında yüzlerce rahibe çay ikram edildiğini okumuştuk. Büyük ihtimalle yapraklar elçilerimiz aracılığıyla Tang Hanedanlığı alanlarına ulaşmış, aynı yöntemlerle hazırlanmış ve

moda olmuştur. 801'de rahip Saicho bazı tohumlar getirdi ve onları Yeisan'da ekti. Birçok çay bahçesinin de ondaki asil tat gibi yüzyıllardır var olduğu söyleniyor. Sung çayı 1191'de güneydeki Budist okuluna giden Yei-sai-zenji ile bize ulaştı.

Çayın en üst mertebeye ulaşmış hallerini Japonların çay törenlerinde görüyoruz. 1281'de Moğol istilalarına karşı başarılı direnişimiz Sung akımını feci halde devam ettirmemizi sağladı ve Çin'de göçebe akınlarıyla son buldu. Çay bizimle sadece bir içecek olmaktan çıkıp yaşamlarımızda adeta bir inanç haline geldi. Bu içecek saflığa ve inceliğe duyulan hayranlık için bir bahane oldu, ev sahibi ve misafirin dünyevi mutluluğun en üst noktası olan bu olayı gerçekleştirmek için bir araya geldiği aziz bir görev haline geldi. Çay odaları, yorgun gezginlerin birlikte sanat eleştirisi yapmak için bir araya gelebildikleri dünyanın sıkıcılığında çöldeki vaha kadar değerliydi. Çay törenleri konuları çay, çiçekler ve tablolar olan plansız gelişen olaylardı. Odanın ahengini bozan bir renk, ortamın havasını bozan bir ses, ortama uymayan bir davranış veya etraftakilerin bütünlüğünü bozan bir kelime olmaksızın her şey törenin amaçlarına uygun olarak basit ve sade bir şekilde geliyordu. Ve tuhaf bir şekilde çoğu zaman başarıyla sonuçlanırdı. Bütün bunların altında yatan ince felsefe anlayışıydı. Taoizm inancı aslında çayseverlik olarak kılık değiştirmişti.

TAOİZM VE ZEN

Zen ve çay arasındaki bağ meşhurdur. ay töreninin Zen ayinlerinin gelişmiş hali olduğundan bahsetmiştik. Taoizm'in kurucusu olan Laotze aynı zamanda çayın tarihiyle de yakından ilgilidir. Çin'deki alışkanlıkların ve geleneklerin kökenlerini içeren el kitabında misafire çay ikram etmenin Laotze'nin iyi bilinen ğrencisi olan ve ilk defa Han Pass Kapısı'nda eski bir filozofa altından fincanda iksir ikram eden Kwanyin ile başladığı yazılmıştır. Böyle değerli olan ve aynı zamanda çayın ilk zamanlarda Taoistler tarafından kullanıldığını onaylayan hikyelerin doğruluğunu tartışmaktan vazgeçmemeliyiz. Aslında Taoizm ve Zen'e olan ilgimiz düşüncelerimizin çayseverlik dediğimiz akımın bünyesinde toplanmasından kaynaklanır.

Bu konuda ne kadar abalasak da, ne yazık ki şimdiye kadar Taoistlerin ilkelerinin ve Zen ğretilerinin hiçbir yabancı dilde yeterli bir açıklaması olmamıştır.

Çeviri her zaman hainlik olarak görülmüş. Mingli bir yazarın gözlemlerine göre en iyi eviri sırmalı bir kumaşın bütün iplerinin göründüğü ama işlemenin ve rengin olmadığı arka yüzü kadar iyi olabilmıştır. Za-

ten bu büyük doktrinleri açıklamak öyle kolay değildir. Eski bilgiler öğretilerini sistemli şekle sokmamışlardır. Yarı gerçekleri söylemekten korktukları için çelişkili konuşmuşlardır. Konuşmaya bir aptal gibi başlayıp sonunda dinleyenleri bilgilendirmişlerdir. Laotze şöyle diyor: “Eğer zekâ seviyesi alt düzey olan insanların Tao’dan haberleri olsaydı, katıla katıla gülerlerdi. Gülmezlerse zaten o Tao olmazdı.”

Aslında Tao yol, patika anlamına gelir. Çoğu zaman yöntem, kesinlik, emniyet, doğa, dini inanç, veya moda olarak çevrilmiştir. Bu çeviriler yanlış değildir çünkü Taoistler bağlamına göre kelimeyi farklı anlamlarda kullanabilirler. Laotze cennet ve yeryüzü oluşmadan önce var olan, her şeyi kapsayan tek bir şeyin olduğunu söylemiştir. Ne kadar sessiz! Ne kadar yalnız! Tek başına kalıyor ve değişmiyor. Kendisine zarar vermeden dönüyor ve aynı zamanda tüm evrenin de hakimi. Adını bilmiyorum o yüzden ona patika dedim. İstemeyerek onu sonsuzluk olarak da niteledim. Sonsuzluk geçicidir, geçici olan ortadan kaybolur, ortadan kaybolan ise bozulur. Aslında Taoizm yoldan çok geçittir. Evrensel değişimin güç kaynağı ve yeni türler üretebilmek için yine kendinden güç alan bitmeyen büyümedir. Taoistlerin sevilen sembolü ejder gibi ilk hareket noktasına döner. Bulutlar gibi kapanıp açılır. Tao “Büyük Değişim” olarak adlandırılabilir. Bence evrenin ruh halidir. Kesin olan ise Tao’nun göreliliği bir kavram olduğudur.

Öncelikle varisi kabul edilen Zen gibi Taoizm’inde, kuzey Çin’in kendini Konfüçyüsçülükle ifade eden komünistliğinin aksine güney Çin’in bireyseliğini tem-

sil ettiğini unutmamalıyız. Ortada kalan krallık Avrupa kadar geniştir ve bir ucundan diğer ucuna kadar uzanan iki büyük nehrin belirlediği sınırlarda farklı özellikler görülür. Yangtse-Kiang ve Hoang-Ho sırasıyla Akdeniz ve Baltık Denizi'dir. Bugün bile güney Çin Latin ırkının bir üyesi olarak Cermenlerden ayrıldığı gibi, yüzyıllar önce birleşmelerine rağmen kuzeyli kardeşinden de düşünceleri ve inançları bakımından ayrılır. İletişimin günümüzdekinden daha zor olduğu eski zamanlarda özellikle de feodal dönemde bu farklılık çoğunlukla belirtilirmiş. Bir insanın sanatı ve şiiri diğerininkinden tamamen farklı bir hava içerirmiş. Doğa şairi Yangtse-Kiang'ın ataları Laotze'de, yandaşlarında ve Kutsugen'de kuzeyli çağdaşlarının sıradan ahlaki düşünceleriyle bağdaşmayan fikirler görürüz. Laotze milattan beş yüzyıl öncesinde yaşamıştır.

Taoizmin tohumları lakabı uzun kulaklı olan Laotze'nin dünyaya gelişinden önceki dönemlerde bulunabilir. Çin'deki eski kayıtlar, özellikle *Değişiklikler Kitabı* onun düşüncelerinin habercisi niteliğindedir. Ancak Çin medeniyetinin milattan önce 16. yüzyılda Chow Hanedanlığı'nın kurulmasıyla doruk noktasına ulaşan klasik dönemin geleneklerine ve kurallarına büyük saygı duyulmuştur, bu dönemde Chow Hanedanlığı'nın dağılmasına ve özgür düşünce ortamında kendini ifade etmenin mümkün olduğu çok sayıda bağımsız krallığın kurulmasına kadarki sürede bireyciliğin gelişimi kontrol altına alınmıştır. Laotze de Soshi de güneyliydi ve yeni akımın en büyük öncüleri oldular. Bununla birlikte Konfüçyüs sayısız taraftarıyla eski düzeni devam

ettirmeye çalışıyordu. Taoizm, Konfüçyüsçülük hakkında bilgi sahibi olmadan anlaşılamaz ve aynı şey tam tersi için de geçerlidir.

Taoizm'in göreliliğini söylemiştik. Ahlak bilminde Taoistler toplumun kurallarına ve ahlaki değerlere ağızlarına geleni söylemişlerdir çünkü onlar için doğru ve yanlış da göreliliğe kavramlardır. Tanımlama her zaman kısıtlamadır, tanımlar sabittir ve değişmez. Kuzugen "Bilgiler dünyayı yönetirler" demiştir. Ahlaki standartlarımız toplumun eski ihtiyaçları tarafından şekillenmiştir ama toplum her zaman aynı mı kalır? Toplumun geleneklerine uymak için bireyden devlete herkesin fedakarlık yapması gerekir. Bu büyük hayali sürdürmek ve cahil bir nesli aydınlatmak için eğitim gereklidir. İnsanlara erdemli olmaları değil, düzgün davranışları öğretilir. Kendimizi gereğinden fazla düşündüğümüz için günahkâr sayılırız. Gerçeği diğerlerine anlatmaktan korktuğumuz için vicdanımızı göz ardı ettik, kibire sığındık. Dünyanın kendisi oldukça saçmayken birisi nasıl olur da dünya hakkında bu derece ciddi olabilir. Değişimin ruhu her yerdedir. Asıl olan onurlu ve namuslu olmaktır. İyi ve doğruyu anlatan ve halinden memnun olan satıcıya bakın. Birisi özünde çiçekleri ve müziği kutsayan sözde bir din ısmarlayabilir. Aksesuarları çıkarırsak geriye ne kalır? Cennete giriş hakkı ve saygıdeğer vatandaş belgesi alabilmenin bedeli şaşırtıcı şekilde düşük olduğu için ortaklıklar da büyük ölçüde başarılı oluyor. Eğer gerçek değeriniz anlaşıldığında genel bir açık artırmada en yüksek fiyatı verene satılmak istemiyorsanız, yeteneğinizi belli

etmeyin. Erkekler ve kadınlar kendi reklamlarını yapmayı neden bu kadar severler ki? Kölelik günlerinden kalma bir alışkanlık mıdır bu?

Fikrin güçlü olmasının altında yatan sebep hem çağdaşlarını geride bırakması hem de sonraki akımlarda söz sahibi olabilmesidir. Taoizm Shin Hanedanlığı döneminde aktif bir güçtü, ülkenin adı olan Çin de halkın bu dönemdeki birleşiminden alınmıştır. Eğer o dönemdeki düşünürler, matematikçiler, savaş ve hukuk yazarları, gizemciler, simyacılar ve Yangtse-Kiang'ın sonraki doğa şiirleri üzerindeki etkisini yazacak zamanımız olsaydı tuhaf olurdu. Beyaz olduğu veya katı olduğu için atın gerçekliğinden şüphe eden spekülâtörleri de, altı hanedanlığın saflık ve soyutluk hakkındaki tartışmalardan zevk alan Zen filozoflarını andıran konuşmacılarını da göz ardı etmemeliyiz. Her şeyden önce ona Çin çayı gibi arıtma özelliği vererek kutsal karakterin oluşmasına katkıda bulunduğu için Taoizme saygı duymalıyız. Çin tarihi kendini Taoizme adayanlar gibi prensler ve rahiplerin de bu felsefenin ilkelerini takip etmesinin ilginç sonuçlar doğurduğu örneklerle doludur. Hikâyeler, alegoriler ve atasözleriyle dolu bu hikâyeye, hem öğretici hem de eğlendiricidir. Hiç yaşamadığı için, ölümsüz olan hükümdarla selamlaşıp konuşmaktan büyük zevk duyacağız. Belki rüzgârda Liehtse ile yolculuk etmişizdir ve aslında rüzgârın kendisi biz olduğumuzdan bunu oldukça huzurlu bulmuşuzdur veya cennet ile yeryüzü arasında yaşayıp ikisine de bağlı olmayan Hoang-Ho'lardan biri olan Aged ile gökyüzünün ortasında oturmuşuzdur. Taoizmin bugün Çin'de, başka kültür-

lerde eşi benzeri olmayan tasvirlerle betimlenmesinden bile zevk alabiliriz.

Taoizmin Asyalıların hayatına en büyük katkısı estetik alanında olmuştur. Çinli tarihçiler içinde bulunduğumuz zamanla ilgilendiğinden Taoizmden dünyada olma sanatı diye söz ederler. Doğanın Tanrı'yla buluşması veya dünün yarından ayrılması gibi içimizde olan bir şeydir. İçinde bulunduğumuz zaman sürüp giden sonsuzluktur, birbirimize bağı olarak yaşadığımız dünyadır. Bağılilik uyumu oluşturur, uyum ise sanatı. Yaşama sanatı çevremizdekilere sürekli uyum sağlayabilmekten geçer. Taoizm dünyayı olduğu gibi kabul eder, Konfüçyüsçülerin ve Budistlerin aksine endişe ve üzüntü dolu dünyadaki güzellikleri bulmamıza yardım eder. Sungların “Üç Sirke Gurmesi” üç ilke prensibini harika bir şekilde açıklar: Sakyamuni, Konfüçyüs ve Laotze bir keresinde yaşamın simgesi olan bir kavanoz sirkenin önünde durmuş ve tadına bakmak için parmaklarını daldırmışlardır. İşin gerçeğı; Konfüçyüs sirkenin ekşi, Buda acı, Laotze ise tatlı olduğunu söylemiştir.

Taoistler eğer herkes birlik içinde kalmayı başarabilirse hayatın daha güzel olacağını söylemiştir. Dünyadaki düzende başarılı olabilmenin sırrı herkese eşit pay vermek ve bir başkası için kimsenin hakkını göz ardı etmemektir. Kendi rolümüzü düzgünce oynayabilmemiz için tüm hikâyeyi bilmemiz gerekir; birlik beraberlik düşüncesi yerini bireyselliğe bırakmamalıdır. Laotze bunu boşluğa yaptığı göndermeyle açıklar. Gerçeğı sadece boşlukta görebildiğimizi söyler. Örneğın bir oda-

nın gerçekliği duvarlar ve çatıyla çevrili boşluktadır, duvarların veya çatının kendisinde değil. Sürahinin kullanışlı olmasının sebebi sürahinin şeklinden veya yapıldığı maddeden değil, içinde suyun konulabileceği boşluk olmasındandır. Her şeyi bünyesinde barındırdığından güçlü olan boşluktur. Hareket sadece boşlukta mümkündür. Bir insan kendini herkesin rahatlıkla girebileceği bir boşluk haline getirirse, her durumun üstesinden gelebilir. Bütün her zaman parçayı yönetendir.

Taoistlerin bu düşünceleri bizimkilerin yanı sıra eskrimcilerin ve güreşçilerin davranış teorilerini de büyük ölçüde etkilemiştir. Japonların kendini savunma sanatı olan “jiu-jitsu” adını Çinlilerin antik kitabı olan Tao-teking’deki bir parçadan almıştır. Jiu-jitsuda amaç son mücadele için kendi gücünü korurken, rakibe baskı uygulayarak etkisiz hale getirmektir. Sanatta da aynı ilkenin önemi tavsiyenin değeriyle gösterilmiştir. Her şey dile getirilmediği için seyirciye fikri tamamlama şansı verilir ve böylece büyük bir başyapıt onun bir parçası gibi görünene kadar sizin ilgi odağınız olur. İşte orada içine girip estetik duygularınızı tam anlamıyla karşılayabilmeniz için bir boşluk oluşmuştur.

Kendini yaşama sanatının uzmanı yapan kişi Taoistlerin gerçek adamıdır. Doğduğunda sadece ölüm gerçeğinin farkına varmak için rüyalar âlemine girer. Diğerlerinin belirsizliği içine karışmak için kendi ısıltısını gizler. Kışın dereyi geçmesi gereken biri gibi isteksiz, semtinden korkan biri gibi endişeli, bir misafir gibi saygılı, erimek üzere olan buz parçası gibi titrek, yontulmamış odun parçası gibi gösterişsiz, bir vadi gibi sahip-

siz, bulanık sular gibi şekilsizdir. Ona göre hayattaki üç değerli şey; merhamet, tasarruf ve alçakgönüllülüktür.

Şimdi dikkatimizi Zen'e verirse onun da Taoizmin öğretilerini desteklediğini görürüz. Zen ismi, Sanskrit dilinde meditasyon anlamına gelen "dhyana" kelimesinden türemiştir. Kutsal meditasyonla kendini gerçekleştirme konusunda doruğa ulaşıldığından söz eder. Meditasyon, Buda'ya ulaşabileceğiniz altı yoldan birisidir; Buda mezhebinden olanlar Sakyamuni'nin daha sonraki öğretilerinde bu yöntemi öne çıkardığından ve kurallarını baş öğrencisi Kashiapa'ya devrettiğinden bahsetmiştir. Geleneklerine göre ilk Zen ustası olan Kasyapa sırları yirmi sekizinci usta Bodhidharma'ya ulaşana kadar sırasıyla diğer ustalara bildiren Ananda'ya söylemiştir. Bodhidharma kuzey Çin'e altıncı yüzyılın ilk yarısında gelmiştir ve budist okulu Zen'in ilk reisi olmuştur. Bu reislerin geçmişleri ve öğretileri hakkında bazı endişeler vardır. Felsefi açıdan Zen'in ilk yıllarında bir yandan Hintliler gibi Budist düşünür Nagarjuna'nın felsefesine karşı çıkıp, diğer yandan Hintli filozof Shankara'nın geliştirdiği Gnan felsefesini kabul etmesi dikkat çekmektedir. Günümüzde de bilindiği gibi Zen'in ilk öğretisi güney Zen'in kurucusu olan altıncı Çinli usta Yeno'ya (637-713) atfedilmelidir. Yeno, 788 yılında hayatını kaybeden Zen'i Çinlilerin yaşamları üzerinde etkili hale getiren büyük Baso tarafından yakından takip edilmiştir. Baso'nun öğrencisi olan Hiakujo (719-814) ilk defa Zen Manastırı'nı kurmuş, bir geleneği başlatmış ve devleti için düzenlemeler yapmıştır. Araştırmalarda Zen okulunun Baso'dan sonraki dö-

nemlerinde Yangtse-Kiang'ın önceki Hint idealizminin aksine yerel düşünce türlerinin oluşmasına olanak tanıdığı görülür. Bazı mezhep yanlıları aksini iddia etse de, güneydeki Zen öğretilerinin Laotze'nin ve Taoistlerin öğretilerine benzerliği inkar edilemez. Çinlilerin eski öğretisi kitabı Tao-teking'de Zen meditasyonunun temel noktaları olan kendine yoğunlaşma ve belli aralıklarla nefesi düzenlemenin önemine yapılan göndermeleri zaten görmüştük. *Laotze'nin Kitabı*'na ait en iyi açıklamalardan birkaçı Zen öğrencileri tarafından yazılmıştır.

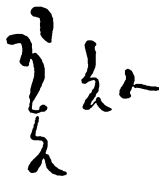
Taoizm gibi Zen de bağlılığı ibadet haline getirmektedir. Bir usta Zen'i, Kuzey Yıldızı'nı güney yarım küredeki gökyüzünde hissetmek olarak tanımlamıştır. Gerçeğe ancak zıtlıkların anlaşılmasıyla ulaşılabilir. Taoizm aynı zamanda Zen gibi güçlü bir bireysellik taraftarıdır. Kendi zihinlerimizin çalışmasını etkileyenler dışında hiçbir şey gerçek değildir. Altıncı usta Yeno bir keresinde bir budist tapınağının rüzgârda dalgalanan bayrağını izleyen iki rahip görmüştür. Biri "Hareket eden rüzgârdır." diğeri ise "Hareket eden bayraktır," demiştir. Ama Yeno gerçek hareketin rüzgârda veya bayrakta değil, onların kendi zihinlerinde olduğunu söylemiştir. Hiakujo ormanda bir öğrencisiyle yürürken, bir yabani tavşanın koşarak onlara doğru geldiğini görür ve, "Tavşan neden senden kaçıyor?" diye sorar. "Çünkü benden korktu," diye cevaplar öğrencisi. "Hayır," der usta, "Senin tehlikeli içgüdülerinden dolayı kaçıyor." Bu diyalog Taoist Soshi'nin diyalogunu hatırlatır. Bir gün Soshi bir arkadaşıyla nehrin kenarında yürürken "Balıklar suda ne güzel eğleniyor." demiş. Arkadaşı ise "Sen balık de-

ğilsin ki, eğlendiklerini nereden biliyorsun?” diye karşılık vermiş. Bunun üzerine Soshi “Sen, ben değilsin ki balıkların eğlendiğini bilmediğimi nereden biliyorsun?” demiş.

Taoizmin Konfüçyüsçülük’e karşı olduğu gibi, Zen de çoğu zaman Ortodoks Budizmi’nin öğretilerine karşı çıkmıştır. Zen’in soyut anlayışına göre kelimeler düşüncenin önündeki engellerdi, Budizm kitaplarının tüm etkisi kişisel tahminlere dayalı yorumlardan ibarettir. Zen taraftarları harici aksesuarlarını gerçeğin önündeki engeller olarak niteleyerek maddelerin özüyle direk bağlantıyı amaçlar. Zen’in klasik Budist Okulu’nun renkli tabloları yerine siyah beyaz eskizlerini tercih etmesinin sebebi soyuta duyulan yoğun sevgidir. Zen öğrencilerinin bazıları resimlerle ve sembollerle ifade edilenin yerine içlerindeki Buda’yı tanıyarak yerleşmiş bir inanca karşı çıkmışlardır. Tankawosho Buda’nın ahşap heykelini bir kış günü ateş yakmak için parçalamıştır. Bunu gören biri ise dehşete kapılarak, “Kutsal Buda’ya karşı büyük bir saygısızlık,” demiştir. Zen ise sakince, “Keşke küllerinden Shali’yi yaratabilseydim,” diyerek katılmıştır. Ancak, “Sen asla bu tablodan Shali’yi yaratamazsın,” cevabıyla karşılaşmıştır. Tanka da, “Eğer yapmazsam, bu Buda olmaz ayrıca ben kutsal olana karşı saygısızlık etmiyorum,” diyerek buna karşılık vermiş ve sonra tutuşmuş olan ateşe dönerek ısınmaya çalışmıştır.

Zen’in doğu kültürüne bir katkısı da dünyevi şeyleri ruhani şeylerle aynı değerde tutması olmuştur. Her şeyin birbirine bu kadar bağlı olduğu düzende küçük

ve büyük arasında hiç fark yoktur, bir atom parçası tüm evrenle aynı imkânlara sahiptir. Mükemmeli arayanlar önce kendi içindeki ışığı keşfetmelidir. Zen manastırının bu öğretisi gerçekten büyük önem taşır. Başkan dışındaki her üyeye manastırı koruyacaklarına dair bazı belgeler imzalatılır, ayrıca ilginç bir şekilde acemilere en kolay, kıdemli ve tecrübeli rahiplere ise daha sıkıcı ve önemsiz işler verilir. Bu görevler Zen disiplininin bir kısmını oluşturur ve en küçük şeyler bile mükemmel bir şekilde yapılmalıdır. Bu yüzden bahçedeki yabani otlar temizlenirken, bir şalgamın kabuğu soyulurken veya çay servisi yapılırken büyük tartışmalar çıkmıştır. Çayseverlik ekolü, Zen kültürünün yaşamdaki küçük şeylerde bile mükemmellik arayışının sonucudur. Taoizm estetik değerlerin temelini oluşturmuş, Zen de onları pratiğe dönüştürmüştür.

ÇAY ODALARI

Avrupalı mimarlar inşaatta taş ve tuğla kullanımını geliştirdince Japonların yöntemi olan ahşap ve bambu kullanımını değer kaybetti. Ancak son zamanlarda yetenekli Batılı bir mimarlık öğrencisi büyük olağanüstü yapılar olan tapınaklarımızı fark ve takdir etti. Klasik mimaride durum böyle olunca yabancıların, Batı'nın inşa ve dekorasyon tekniklerinden tamamen farklı olarak inşa edilen çay odasının ince zarafetini fark edeceklerinden pek umutlu değildik.

Sukiya adını verdiğimiz çay odası söylediğimiz gibi samandan yapılmış küçük bir kulübeden farksız değildir. Sukiya “Hayalin Evi” olarak yorumlanmıştır. Sonradan çeşitli çay uzmanları çay odasını yorumlamalarına göre bazı Çinli karakterlerin yerine geçmiştir, Sukiya aynı zamanda “Boş Oda” veya “Simetrik Olmayan Oda” anlamına gelebilir. Şairane bir tavırla eve dönüştürebilen geçici bir yapı olduğundan Hayal Evi'dir. O anın estetik ihtiyacını karşılayacaklar dışındaki her türlü süsten uzak olduğu için Boş Oda'dır. Kusurlu olana tapmak için ayrıldığından bazı şeyler insanların tarafından tamamlanması için kasten eksik bırakılmıştır,

bu yüzden de Simetrik Olmayan Oda'dır. Çayseverliğin idealleri on altıncı yüzyıldan beri mimarimizi o kadar etkiledi ki, Japonların alışılmış iç mimarisi dekorasyonun oldukça basit ve sade oluşundan yabancıların çoğu zaman hoşuna gitmemiştir.

İlk bağımsız çay odası on altıncı yüzyılda Taiko-Hideyoshi'nin himayesi altındaki, çoğunlukla soyadı Rikiu'yla bilinen en büyük çay ustası Senno-Soyeki tarafından kurulmuş ve çay törenlerinin önemli bir parçası haline gelmiştir. Çay odasının boyutları önceleri on beşinci yüzyılın ünlü çay ustalarından olan Jowo tarafından belirlenirmiş. İlk çay odaları, çay toplantıları için klasik çizim odalarından bölmeye ayrılan kısımlardan ibarettir. Ayrılan bölümler günümüzde de evlerin içine yapılan ve bağımsız yapılar olmayan çay odalarına verilen Kakoi ismiyle anılırdı. Odalar en fazla beş kişiye yetecek şekilde tasarlanır. Bu konuda "Yunan mitolojisinin üçlü cazibe, güzellik ve yaratıcılık tanrıçalarının sayısından fazla; edebiyat, bilim ve sanatta esin kaynağı olan tanrıların sayısından az insana yetecek kadar" gibi mecazi tabirler kullanılır. Odalar "midsuya" denilen çay gereçlerinin yıkanıp servise hazırlandığı bekleme odası, "machiai" denilen ziyaretçilerin odaya girmek için çağrılmayı bekledikleri giriş kısmı ve giriş kısmıyla çay odasını birbirine bağlayan "roji" dedikleri bahçe yolundan oluşur. Çay odası görünüşü itibariyle etkileyici değildir. En küçük Japon evlerinden bile daha küçüktür ve yapımında özellikle yoksulluğu çağrıştıracak materyaller kullanılır. Ancak şunu unutmamalıyız ki, bunlar sanatsal düşüncenin eseridir ve detaylar üzerinde

en zengin saraylarla tapınaklarda çalışıldığından daha dikkatli çalışılır. İyi bir çay odası materyal seçiminden, fazlaca özen ve dikkat gerektiren işçiliğinden dolayı sıradan bir konaktan daha maliyetlidir. Aslında çay ustaları tarafından çalıştırılan marangozlar zanaatçılar arasında yüksek rütbeli bir gruba dahil olurlar, yaptıkları iş hassas vernik işleriyle eşdeğerde görülür.

Çay odası sadece Batı mimarisi ürünlerine değil aynı zamanda Japonların klasik mimarisine de hiç uymaz. Eskiden asillere ait laik veya dini yapılar sadece büyüklüklerine bakılarak küçümsenmemelidir. Büyük yangın felaketlerinden kurtarılan bu asırlık binalar bugün bile ihtişamları ve zengin dekorasyonlarıyla bizi hayrete düşürmektedir. Çapı 60-90 cm arası, yüksekliği 9-12 m olan karışık bir destek ağıyla taşınan büyük ahşap kolonları, kiremit kaplı çatıların ağırlığı altında ezilen kocaman kirişleri vardır. Materyaller ve yapım tarzları bakımından yangına dayanıksız olsa da depreme dayanıklı olduğu ve ülkenin iklim koşullarına uygunluğu kanıtlanmıştır. Japonyadaki Horyuji Tapınağı Golden Hall ve Budist tapınağı Yakushiji'de ahşap mimarimizin dayanıklılığının örneklerini görürüz. Bu binalar neredeyse on iki asırdır bozulmadan kalmıştır. Eski tapınakların ve sarayların iç kısımları cömertçe döşenmiştir. Uji'deki onuncu yüzyıldan kalma Hoodo Tapınağı'nda çok renkli, sedefler ve aynalarla işlenmiş markiz ve yaldızlı gölgelik örneklerini ve önceleri duvarları kaplayan tablolarla heykelleri görebilirsiniz. Daha sonra, Kyoto'daki Nikko ve Nijo Kalesi'nde renkleri ve muhteşem detaylarıyla bu alanın en iyileri Arap ve

Fas yapılarının muhteşemliğine ulaşan zengin süslemenin ürünü olan yapısal güzelliği görürsünüz.

Çay odalarının basitliği ve sadeliği Zen manastırına benzemeye çalışma çabasından kaynaklanır. Zen manastırı sadece rahiplerin evi anlamına geldiğinden diğer Budist mezheplerinden ayrılır. Manastırın küçük kilisesi hac veya ibadet için ayrılmış bir yer değildir, öğrencilerin meditasyon yapmak için bir araya geldiği okul görevi görür. Odada, sunağın arkasında mezhebin kurucusu olan Bodhidharma'nın heykelinin bulunduğu duvardaki oyuk dışında hiçbir şey yoktur. Sunağa Zen'e büyük katkılar yapan bilgelerin anısına çiçekler ve tütsüler yerleştirilmiştir. Çay törenlerinin temellerini atan Bodhidharma'nın resmi önünde bir kaseden çay içmenin rahipler tarafından başlatılan bir gelenek olduğunu söylemiştik. Zen'de küçük kilisedeki sunağın, Japon evlerinde misafirlere gösterilmek amacıyla tabloların ve çiçeklerin konduğu özel köşe olan Tokonoma'nın ilk örneği olduğu söylenebilir.

Bütün büyük çay ustalarımız Zen öğrencisidir ve Zen'in ilkelerini hayata geçirmek için çalışmışlardır. Bu yüzden çay törenlerinin diğer ekipmanları gibi odalar da Zen ilkelerini yansıtır. Geleneksel çay odasının 0.9 metrekare olan genişliği milattan önce birinci yüzyılda yaşadığı varsayılan efsanevi hükümdar Vikramadytia'nın Budizm'in öğretilerini içeren kitabı Sutra'da geçen bir parçada belirlenmiştir. Bu ilginç çalışmada Vikramadytia'nın, Aziz Manjushiri'yi ve seksen dört bin Buda öğretisini bu büyüklükteki bir odada karşıladığı söylenir ki bu da boşluğun var olmadığını ima

eden bir alegoridir. Ziyaretçilerin çağrılmayı bekledikleri kısımla çay odasını birbirine bağlayan bahçe yolu meditasyonun, iç aydınlanmanın ilk aşamasıdır. Bahçe yolu dış dünyayla bağlantının kesilmesini amaçlar ve çay odasındaki estetikten keyif alınmasını sağlayan taze bir his uyandırır. Bu yolda yaprağını dökmeyen ağaçların alacakaranlığında, yosun kaplı fenerlerin yanından geçerek çam ağaçlarının kurumuş dikenleriyle kaplı bozuk döşeme taşları üzerinde yürümüş olan biri sıradan düşüncelerinden sıyrılıp moralinin nasıl düzeldiğini asla unutamaz. Bir şehrin ortasında olsa da insan kendini kirlilik ve gürültüden uzak bir ormanda gibi hisseder. Bu huzur ve saflık ortamını yaratabilmek için çay ustaları büyük hünerler sergilemiştir. Bahçe yolunda yürürken duyulan hisler çay ustalarına göre farklılık gösterir. Bazıları mutlak yalnızlığı amaçlayan ve bu yolu yapmanın sırrını şu küçük şarkıyla anlatan Rikiu'yu sever:

İleriye bakıyorum;
Ne çiçekler var,
Ne de hafif renkli yapraklar.
Karşıdaki deniz kenarında
Tek başına duran bir yazlık var
Bir sonbahar akşamında
Batan güneşi izliyorum.”

Diğerleri, mesela Kobori-Enshiu farklı bir etki arayışındadır. Enshiu'nun ise bahçe yolunu şu dizelerle anlattığı söylenir:

“Bir grup yaz ağacı,
Bir parça deniz, ve
Akşam saatlerinde ortaya çıkmış
Solgun bir ay.”

Söylemek istediklerini anlamak çok da zor değildir. Hafif ışığın altında tatlı bir bilinçsizlikle oturan, enginlerdeki özgürlüğe erişmeyi umut eden ve geçmişin belli belirsiz rüyalarından ayrılamayan yeni uyanmış bir ruhu anlatmıştır.

Bu sayede ziyaretçiler hazırlanarak sessizce tapınağa yaklaşacak, eğer bir samuraysa kılıcını saçakların altındaki rafa bırakacak ve böylece çay odası huzurun kaynağı olacaktır. Daha sonra, yavaşça eğilip yüksekliği 91 santimetreden fazla olmayan küçük bir kapıdan geçerek sessizce odaya girecektir. Rütbesinin düşük veya yüksek oluşuna bakılmaksızın bu adımlar her ziyaretçi için zorunludur ve alçakgönüllülüğü öğretmek amaçlanmıştır. Ziyaretçiler bekleme odasındayken öncelik sırasına karar verilir, teker teker odaya girerler, duvardaki çiçek aranjmanını veya tabloyu saygıyla selamladıktan sonra, yerlerini alırlar. Ev sahibi tüm ziyaretçiler yerini alana ve odada demir su ısıtıcıda kaynayan suyun sesini bozmayacak bir sessizlik hakim olana kadar odaya girmez. Alttaki demir parçaları bulutla kaplanmış bir şelalenin, kayaların arasından akan bir denizin, bambu ormanındaki sağanak yağışın veya uzaktaki tepeden gelen çamların uğultulu sesinin yansımalarını duyabileceğiniz özel bir melodi üretecek şekilde düzenlendiğinden, su ısıtıcının sesi kulağa hoş gelir.

Gündüzleri bile odada ışık kullanılır çünkü eğimli çatının alçak saçağı odaya güneş ışığının girmesini engeller. Tepeden tırnağa her şey gösteriştten uzaktır, ziyaretçiler bile özellikle dikkat çekmeyen renkte giysileri tercih ederler. Oda bir uçtan diğer uca sadelikle kaplıdır, ikisi de beyaz, yeni ve tertemiz olan bambu kepçe ve keten peçeteyle dekorasyonda zıtlık sağlanmıştır. Çay odası ve içindeki gereçler solgun renkli görünebilir ama her şey tertemizdir. En karanlık köşede bile bir toz parçası yoktur, zaten olursa ev sahibi çay ustası olamaz. Çay ustası olabilmek için öncelikle süpürmeyi, temizlik yapmayı ve bulaşık yıkamayı öğrenmek gerekir, çünkü temizlik yapmak ve toz almak da bir sanattır. Örneğin antika metal süs eşyalarına Hollandalı bir ev kadınının vicdansız, sert tavrıyla muamele etmemek gerekir. Çiçek vazosundan damlayan su silinmemelidir, çünkü çiyin veya serinliğin işaretçisi olabilir.

Rikiu'nun bu konuyla ilgili çay ustaları için temizliğin önemini anlatan bir hikâyesi vardır. Rikiu, oğlu Shoan bahçe yolunu süpürüp yıkarken onu izliyormuş. Shoan işini bitirince, Rikiu, "Yeterince temiz olmadı," demiş ve tekrar yapmasını söylemiş. Yorucu geçen bir saatten sonra oğlu dönerek, "Baba, yapacak başka bir şey kalmadı, merdivenleri üçüncü kez yıkadım, fenerleri ve ağaçları suladım, yosunlar ve likenler parlıyor, yerde ne bir dal ne de bir yaprak kaldı." demiş. "Seni aptal, bahçe yolu böyle süpürülmez," diye kusurunu söylemiş çay ustası. Ardından Rikiu bahçeye girmiş bir ağacı sallamış sonbaharın işlemeleri olan sarı kırmızı yapraklar etrafa dağılmış. Rikiu'nun istediği sadece temizlik de-

ğil, aynı zamanda güzellik ve doğallıkmış.

Hayal Evi ismi sanatsal ihtiyaı karşılamak için inşa edilmiş bir yapı anlamına geliyor. ay odası çay ustaları için yapılmıştır, çay ustası çay odası için değildir yani. Gelecek nesiller için yapılmadığından geçici bir yapıdır. Herkesin kendi evinin olması fikri Japonların eski bir geleneğine dayanır, Shinto denilen batıl inana göre sahibi ölen her evin boşaltılması gerekir. Bu fikrin altında belki sağlıkla ilgili fark edilmemiş sebepler olabilir. Bir başka geleneğe göre de, yeni yapılmış evler evlenmiş çiftlere verilir. Bu sebeplerden dolayı eski yerleşim yerlerinin başkentleri sık sık taşınmıştır. Günümüzde hâlâ var olan Güneş Tanrıçası'nın kutsal mabedi Ise Tapınağı'nın her yirmi yılda bir yeniden yapılması ise bu eski geleneğin bir örneğidir. Bu gelenekleri ancak kolayca yıkılıp yapılan ahşap mimari tekniklerimizle sürdürebiliriz. Daha dayanıklı bir sistem olan taş ve tuğla kullanımı g leri zorlaştırırdı ve Nara döneminde sonra Çin'in daha sağlam olan ahşap mimari metotları benimsenmiştir.

On beşinci yüzyılda Zen bireyseliciliği hakim olunca eski düşünceler çay odalarıyla desteklenerek önem kazandı. Zen, Budistlerin yok olma teorisi ve ruhun maddenin önüne geçmesi ile evi bedenler için geçici bir barınak olarak niteledi. Beden ıssız bölgedeki bir kulübe, etrafta yetişen çözüldüğünde tekrar atık haline gelen otların birbirine bağlanmasıyla yapılan dayanıksız bir barınak gibidir. ay odalarında özgürlük samandan atılarla, kırılğanlık ince kolonlarla, hafiflik bambu desteklerle, aldırılmazlık sıradan malzemelerin kullanılma-

sıyla simgeleniyor. Ebediyet sadece zarıflığın ince ışı-
ğında güzelleşen etraftaki bu basit malzemelerle anlam
kazanıyor.

Çay odası sanatta canlılığın prensibi olarak bazı ki-
şisel istekleri karşılayacak şekilde düzenlenmelidir. Beğeni gören sanat çağdaş yaşama uygun olmalıdır. Gelecek nesillerin istekleri göz ardı edilmemeli, ancak şimdiki zamanın gereklerine öncelik verilmelidir. Geç-
mişten kalanları önemsememek yerine, onları zamana
uygun hale getirmeliyiz. Kölelik kültürünün gelenekle-
re ve adetlere uygunluğu mimaride özgürlüğü kısıtlar. Japonya'da var olan Avrupa mimarisinin anlamsız tak-
litlerine üzüntüyle bakıyoruz. Neden şaşırıyoruz ki, en
gelişmiş batılı milletler arasında mimari özgünlükten
uzak olmalı, bu yüzden her yer modası geçmiş stillerle
doludur. Belki de yeni bir hanedanlık kuracak asillerin
yetişmesini beklerken, sanatta bir demokratikleşme dö-
neminden geçiyoruz. Eskileri daha çok sevmişiz ama,
daha az örnek almışız. Yunanların da geçmişi hiç taklit
etmedikleri için, büyük bir uygarlık oldukları söylenir.

Boş Ev terimi, Taoist kültürünü anlatan teoriyi yan-
sıtmasının yanı sıra süslü motiflerde bitmeyen değişim
ihtiyacını içerir. Çay odası estetik atmosferi tamamlama
için geçici olarak yerleştirilen eşyaların dışında ta-
mamen boştur. Kutlamalara uygun olarak özel sanatsal
objeler getirilir, ve başka her şey ana temayı oluşturacak
şekilde düzenlenir. Birisi aynı anda farklı müzik türleri
dinleyemez, ancak belli bir motif üzerinde yoğunlaşın-
ca gerçekten güzel olanın farkına varılabilir. Bu yüzden
çay odalarındaki dekorasyon düzeni, batıda evlerin içi-

nin genelde müzeye dönüştürüldüğü düzene karşıdır. Sade süslemelere ve sık sık değişen dekorasyon metotlarına alışık olan bir Japona göre batının hep tablolar, heykeller ve biblolarla dolu olan iç dekorasyon düzeni sıradan bir zengin gösterişidir. Bir şaheserin gerçek değerini anlamak için bu konuda geniş anlama yeteneğine sahip olmak gerekir, Avrupa ve Amerika'daki evlerde de çoğunlukla görülen renk ve biçim karmaşasının içinde yaşayanlarda ise sanat anlayışının sınırsız olması gerekir.

Simetrik Olmayan Ev terimi dekorasyon düzenimizin bir başka evresini gösterir. Japon sanat objelerinde simetrinin yokluğu batılı eleştirmenlerin çoğunlukla üzerinde durduğu bir konudur. Bu durum aynı zamanda Taoist ilkelerinin Zen ışığında incelenmesinin sonucudur. Konfüçyüsçülük yerleşmiş ikilik fikriyle, kuzey Budizm'i kutsal üçlüsüyle hiçbir şekilde simetriye karşı değildir. Aslında Çin'in antik bronzlarını veya Tang Hanedanlığı'nın ve Nara Dönemi'nin dini sanat eserlerini incelersek, simetri için sürekli bir mücadele olduğunu görürüz. İç mekânlarımızın klasik dekorları tamamen düzen içindeydi. Taoizm ve Zen taraftarlarının mükemmellik anlayışı ise farklıydı. Felsefelerinin hareketli doğası mükemmelin kendisinden çok, mükemmeli arama sürecine daha fazla önem verirdi. Gerçek güzellik yalnızca zihinsel açıdan eksik olan birini tamamlayabilen biri tarafından keşfedilebilir. Yaşam ve sanatın gücü gelişme olanaklarından kaynaklanır. Çay odasında her ziyaretçinin kendi hayal gücüyle asıl etkiye ulaşması beklenir. Zen en yaygın düşünce şekli

olduğundan beri, Doğu'nun sanat anlayışı hem tamamlanmışlık izlenimi veren hem de yinelemeleri barındıran simetriden bilerek uzaklaşmıştır. Değişmeyen tasarımların hayal gücünün yaratıcılığını öldürdüğü düşünülmüştür. Bu yüzden tasvirin gözde nesneleri insan figürleri yerine manzara resimleri, kuşlar ve çiçekler olmuştur. Bizler çoğu zaman fazla göz ününde oluyoruz ve çoğunlukla kendimizi beğenme gafletine düşüyoruz.

Çay odalarında yineleme korkusu hep vardır. Bir odanın dekorasyonu için eşyalar öyle bir seçilmelidir ki hiçbir renk veya desen tekrar edilmemelidir. Eğer canlı bir çiçek varsa, çiçek resmi konulmasına izin verilmez. Eğer çaydanlık daire şeklindeyse, su sürahis köşeli olmalıdır. Siyah cilalı bir fincan, siyah vernikli çay kutusuyla birleştirilmemelidir. Tütsülerin vazosu tokonomaya yerleştirilirken boşluğu iki eşit parçaya bölmemesi için tam ortaya gelmemelidir. Odada en ufak tekdüzelik belirtisine yer verilmemesi için tokonomanın sütunları diğer sütunlardan farklı türde bir ağaçtan yapılmalıdır.

İşte bu noktada da Japonların iç mekân dekorasyonları eşyaları şömine raflarına ve başka yerlere simetrik şekillerde yerleştiren Batılılardan farklılık gösterir. Batıdaki evlerde bize kullanışsız gelen yinelemelerle karşılaşırız. Tam boy portresi arkasındaki duvardan bize bakan adamla konuşmaya çalışırken buluruz kendimizi. Birinin sahte olduğunu düşünürken, resimdeki mi yoksa konuştuğumuzun mu gerçek olduğunu merak ederiz. Çoğu zaman kutlama masalarında yemek odası duvarlarının ne kadar dolu olduğuna bakıp bu konuda-

ki şaşkınlığımızı gizlemeye çalışarak otururuz. Çerçevelerin ve gösterişin kurbanı olan bu resimlerin, abartılı balık ve meyve figürü oymalarının ne ifade ettiğini; önceleri birlikte yemek yemiş ancak şimdi vefat etmiş olan aile üyelerini hatırlatan aile resimlerini neden duvarlara astıklarını anlayamayız.

Çay odalarının sadeliği ve sıradanlıktan uzak oluşu onları dış dünyanın kötülüklerinden uzak birer sığınak haline getirir. Burada birisi kendini bozulmamış güzelliğin kutsallığına adayabilir. On altıncı yüzyılda çay odaları işçilerin, askerlerin, Japonya'nın bütünlüğü ve kalkınması için çalışan devlet adamlarının dinlenmelerine olanak sağlamış. Tokugawa yönetiminin kuralcı şekilciliği geliştirildikten sonra on yedinci yüzyılda sanatsal düşüncelerin özgürlüğüne olanak sağlamış. Büyük sanat çalışmalarından önce avamlar, askerler ve hükümdarlar arasında hiç fark yokmuş. Günümüzde sanayileşme yüzünden gerçek saflığa ulaşmak daha da zorlaştı. Sizce de çay odalarına eskiden olduğundan daha çok ihtiyacımız yok mu?

SANATIN DEĞERLENDİRMESİ

Taoistlerin “Arpın Evcilleştirilmesi” öyküsünü duydu-
nuz mu?

Çin’de az nüfuslu bir bölge olan Lungmen’deki va-
dide ormanın gerçek sahibi olan bir Çin kavağı varmış.
Başını yıldızlarla konuşmak için yukarı kaldırırken,
kökleri derinlere uzanarak yerin altında uyuyan ejder-
hanın fosilleriyle birleşiyormuş. Bu ağaç büyüğü bir şe-
kilde ancak usta müzisyenlerin dilinden anlayabileceği
mükemmel bir arpaya dönüşmüş. Uzun süre bu enstrü-
man Çin hükümdarının hazinesinde kalmış ancak yay-
larında beste yapmaya çalışan her müzisyenin çabaları
boşa gitmiş. Bütün uğraşlarına rağmen arptan kötü ses-
ler çıkıyormuş ve müzisyenlerin şarkı söyleme hevesleri
gitmiş. Arp, ustaları tanımayı reddediyormuş.

Sonunda arp çalgıcılarının kralı Peiwoh gelmiş.
Hassas dokunuşlarla asi bir atı sakinleştirir gibi arpı
okşamış ve yavaşça tellerine dokunmuş. Ağacın doğay-
la, mevsimlerle, yüksek dağlarla, akan sularla hatırala-
rından şarkılar söylemiş. İlkbaharın tatlı havası bir kez
daha dalları arasında gezinmiş. Vadiden aşağıya akan
küçük şelaleler tomurcuklanan çiçeklere gülmüş. Çok

geçmeden sayısız böcek, sakın bir yağmur, gugukkuşu ve yazın romantik sesleri duyulmuş. Etraftakiler kulak vermiş! Bir kaplan kükreymiş, adeta vadi yeniden canlanmış. İşte ıssız gecesi ve kırağıyla kaplı çimlerin üzerinde parlayan ay ışığıyla sonbahar. Kış hükümdarlığı almış ve kuğular karlı havada dönmüş, dolu taneleri ağaç dallarında tıkırdamış.

Ardından Peiwoh anahtarı değiştirip aşk şarkısı söylemeye başlamış. Orman düşüncelerinde kaybolan coşkulu bir âşık gibi sallanmaya başlamış. Yükseklerde parlak bir bulut kibirli bir kız gibi geçmiş, yerdeki çaresizliği andıran uzun siyah gölgeleri takip etmiş. Mod yeniden değişmiş, Peiwoh çarpışan çelik ve ezilen at sesleriyle savaş şarkısı söylemiş. Lungmen'de arptan bir fırtına yükselmiş, ejderha şimşekler altında kalmış, yükseklerden gürültülü çığlar düşmüş. Kendinden geçen Çinli hükümdar Peiwoh'a bu başarısının sırrını sormuş. Peiwoh, "Efendim, diğerleri kendi şarkılarını söylemeye çalıştıkları için başarısız oldular, bense konuyu arpın seçimine bıraktım ve aslında ben mi onu çaldım yoksa o mu beni yönlendirdi bilemiyorum," diye cevap vermiş.

Bu hikâye, sanatı değerlendirmenin özünü iyi anlatır. Şaheser en güzel duygularımızdan yola çıkarak çaldığımız bir senfonidir. Sanat Peiwoh ise, bizler de Lungmen'nin arpiyiz. Sihirli dokunuşlarla içimizde gizlenen duygular uyanır, bu davet karşısında heyecanlanır ve etkileniriz. Zihnimiz aklımıza seslenir. Konuşulmayı dinler, görülmeyene odaklanılır. Usta bilmediğimiz notalar çalar. Uzun zaman önce unutulmuş

hatıralar yeni anlamlar kazanarak canlanır. Korkuyla bastırılan umutlar, itiraf etmeye cesaret edemediğimiz arzular yeniden ortaya çıkar. Zihnimiz sanatçıların renklerini sergilediği bir keten bezi gibidir, o renklerin özünü oluşturan bizim duygularımızdır, gölge oyunu da neşemizin ışığı ve üzüntümüzün gölgesiyle oluşur. Ortaya çıkan şaheser bizim bir parçamız olduğu gibi, bizde onun bir parçası sayılırız.

Sanat değerlendirmesinden iki tarafın da memnun olabilmesi için görüş birliğine ulaşılması gerekir. Sanatçı nasıl aktaracağını bilmeli, seyirciler de mesajı alabilmek için uygun bir yaklaşım geliştirmelidir. Aynı zamanda bir hükümdar olan çay ustası Kobori-Enshiu'nun unutulmaz sözü şöyledir: "Güzel bir tabloya, yüce bir hükümdara yaklaşır gibi yaklaşın." Bir şaheseri anlayabilmek için onun önünde geriye çekilip nefesinizi tutarak en küçük detaylarına kadar incelemelisiniz. Sunglu saygın bir eleştirmen bir keresinde büyüleyici bir itirafta bulunarak, "Gençliğimde resimlerini sevdiğim ustalardan övgüyle söz ederdim, ama düşünceleirim olgunlaştıkça ustaların, beğenmemiz için yaptıklarını sevdiğim için kendimi takdir etmeye başladım." Üzülerek söylüyorum ki sadece birkaçımız ustaların ruh halini anlama zahmetine katlanır. Bu konudaki bilgisizliğimizle inat edip eserleri basit inceliklerle betimlemeyi reddediyoruz ve bu yüzden gözümüzün önündeki güzellikleri çoğunlukla kaçıırıyoruz. Biz sadece sanat zevkimiz eksik olduğundan aç kalsak bile, bir ustanın her zaman ortaya çıkaracak bir şeyleri vardır.

Duygularımızı anlatan eserlere kendimizi yakın his-

settiğimiz sürece onlar da yaşayan bir gerçeklik halini alır. Ustalar ölümsüzdür, aşkları ve korkuları sürekli bizim içimizde yaşar. Bizim ilgimizi çeken elden çok ruh, teknikten çok insandır. Ne kadar çok insana hitap ederse, o kadar etkileyici olur. Şiir ve romanlardaki kahramanlarla acı çekip, sevinmemizin sebebi ustayla aramızda gizli kalan karşılıklı anlayıştır. Japonların Shakespeare’i olan Chikamatsu, şiir yazma sanatının ilk ilkelerinden birini okuyucunun yazara güvenmesini sağlamak olarak belirlemiştir. Bazı öğrenciler onun onayına sunmak için oyunlar sergilemiştir, ancak bu oyunlardan sadece bir tanesi hoşuna gitmiştir. Kısmen *Yalnızlıklar Komedi*’ne benzeyen, ikiz erkek kardeşlerin karışan kimlikleri yüzünden zorluk yaşadığı bir oyundu bu. Chikamatsu, “Bu oyun seyirciyi düşündürdüğünden dramanın özünü yansıtır,” demiştir. İzleyenlerin oyunculardan daha da fazlasını görmesi sağlanmıştır. Hatanın nereden kaynaklandığını görmüş, oyundaki zayıf karakterlerin safça kaderlerine razı olduğunu görüp onlar için üzülmüştür.

Batı’nın ve doğunun büyük ustaları seyirciyi düşündürmeyi sağlayan tavsiyelerin önemini asla küçümsemez. Hangimiz olay örgüsü dikkatimizi çekmeyen bir eser üzerinde düşünürüz ki? Onlar ne kadar tanıdık ve yakınsa; yeni klişeler de aksine o kadar uzaktır. Eskiden hissettiğimiz cana yakınlık, şimdi yerini resmi bir selama bıraktı. Bu zamanda insanlar sadece kendi yöntemlerine dalıp, nadiren bunların dışına çıkıyorlar. Lungmen arpını çalmak için boşuna çaba gösteren müzisyenler gibi, insanlar şimdi sadece kendini anlatı-

yor. Eserleri bilime daha yakın olabilir ama insanlıktan uzaklar. Japonya'da eski bir atasözü kalplerinde sevginin gireceği boşluklar olmadığı için kadınların kibirli erkekleri sevmeyeceğini söyler. Sanatçıda veya toplumda olsun sanatta gösteriş cana yakınlığı öldürür.

Sanatta hiçbir şey ortak duygulardan daha önemli değildir. Buluşma anında bir sanatsever kendi sınırlarının ötesine geçer. Aynı zamanda hem kendisi olur, hem de bir başkası. Bir anlık sonsuzluk ışığı görür, ama düşüncelerini kelimelerle ifade edemez çünkü gözlerin dilin yoktur. Maddenin zincirlerinden kurtulur ve ruhu gördüklerinin ritmiyle hareket etmeye başlar. Bu yönleriyle sanat dine benzer ve insanı yüceltir. Bir şaheseri kutsal yapan da budur. Eski günlerde Japonların büyük ustaların eserlerine duyduğu saygı da çok büyüktü. Çay ustaları hazinelerini dikkatle korurdu ve bazen mabetin kendisine ulaşabilmek için birbirinin içinden çıkan bir sürü kutu açmak gerekirdi, yücelerin yücesi yumuşak ipekli sargılar içinde tutulurdu. Nadiren görüşe sunulurdu ve sadece seçilmiş olanlara görme hakkı verilirdi.

Çayseverliğin hüküm sürdüğü zamanlarda Tai-ko'nun generalleri zaferlerinin karşılığında ödül olarak büyük bir toprak parçasından çok, nadir bulunan bir sanat eseriyle daha mutlu olurmuş. En sevilen oyunlarımız meşhur eserlerin kaybedilip yeniden bulunması üzerine kurulmuştur. Örneğin bir oyunda hükümdar Hosokawa'nın, içinde Dharuma'nun Sesson tarafından yapılan ünlü tablosunun korunduğu sarayı görevde olan muhafızın ihmali yüzünden aniden alevlenmiştir. Bütün tehlikelere rağmen bu değerli tabloyu kurtarma

kararı verilmiş, tüm çıkış yollarını bulabilmek için bir general ipek üzerine yapılan resmi eline alarak yanmakta olan binaya girmiştir. Sadece tabloyu düşünerek kılıcıyla vücudunda yaralar açmış, yırtılan elbisesini tablonun etrafına sarmış ve açık olan yarasına bastırmıştır. Yangın sonunda söndürüldüğünde dumanların arasında içinde yangından kurtarılmış hazineyi saklayan bir ceset bulunmuştur. Sanat eserlerine verdiğimiz değerin ne kadar büyük olduğunu ve bir askerin bağlılığını anlatabilmek için böyle dehşet verici hikâyeler anlatılır.

Şunu unutmamalıyız ki, sanat eserlerinin değeri bize hitap ettiği ölçüde değişir. İlgi alanlarımız aynı olursa, sanat evrensel bir dil haline gelebilir. Sonu olan bu dünyada kalıtsal yeteneklerimiz gibi geleneklere bağlılığımız da sanat zevkimizi etkiler. Bir anlamda kişiliğimiz zekâmızın sınırlarını belirler, estetik kişiliğimiz ise geçmişteki eserlerden faydalanarak kendi sınırlarını belirler. Kültürümüz genişledikçe sanat anlayışımız da genişler ve o zamana kadar değeri bilinmemiş eserlerin farkına varmaya başlarız. Ama yine de evrende sadece kendi resmimizi görürüz, algılarımızı belirleyen yine kişisel özelliklerimiz olur. Çay ustaları sadece bireysel zevklerine tam anlamıyla uyan nesneleri toplarmış.

Bu hikâyenin bir noktası bize. Kobori-Enshiu'yu hatırlatır. Kobori'nin koleksiyonunu oluştururken etkili olan sanat zevki öğrencileri tarafından hep takdir edilmiştir. "Her parça öyle güzel ki, kimse hayranlığını gizleyemiyor. Bu sizin zevkinizin Rikiu'dan daha iyi olduğunu gösteriyor, çünkü onun koleksiyonu bin kişi arasında biri tarafından beğeniliyor." demişlerdir.

Enshiu üzgün bir şekilde, "Bu benim sıradanlığımı gösterir. Ben farkında olmadan çoğunluğun zevkine göre hareket ederken, yüce Rikiu sadece kendi zevkine hitap eden parçaları seçme cesaretini gösterdi. Aslında Rikiu bin tane çay ustası arasında tektir," diye cevaplamıştır.

Ne yazık ki günümüzdeki bu sanat sevgisinin gerçek duygularda dayanağı yoktur. İçinde bulunduğumuz demokratik çağda insanlar kendi duygularını gözardı ederek çoğunluğun iyi olarak nitelediği şeylere yöneliyor. Saf olanı değil, maliyetli olanı veya güzel olanı değil moda olanı seçiyorlar. İnsanlar bu sanayileşme sürecinde kendi ürünleri olan resimli dergilerin sanat zevklerine, değer veriyormuş gibi göründükleri eski İtalyan ve Ashikaga ustalarının eserlerinden daha uygun olduğunu düşünüyor. Onlara göre sanatçının ismi işin kalitesinden daha önemlidir. Çinli bir eleştirmen yüzyıllar önce, "İnsanlar bir tabloyu kulaklarıyla eleştiriyor," demiştir. Gerçek zevkten yoksun olanlar kulaktan dolma söylentilerle bu duruma yol açar ve her yerde karşımıza çıkarlar.

Yaygın olan bir başka yanlış ise sanatın arkeolojiyle karıştırılmasıdır. Eskiye saygı duyması insan karakterinin en iyi özelliklerindendir ve bu saygının artması daha da iyi olur. Geleceğe ışık tutan eski ustalar saygı duyulmayı kesinlikle hak ediyor. Bu fikirler asırlardır eleştirilerden etkilenmeden yaşamış ve bize kadar ulaşarak saygımızı kazanmıştır. Ancak sadece asırlardır ayakta kalabildikleri için başarılı sayarsak haksızlık etmiş oluruz. Yine de tarihi değerlerimiz sanatsal değerlerimizin önüne geçmiştir. Kabirlerinde yatan sanatçı-

lara şükranlarımızı çiçeklerle sunuyoruz. On dokuzuncu yüzyıl evrim teorisine gebe olmakla birlikte, bizde türler içinde bireyselliği dikkate almama alışkanlığı geliştirmiştir. Koleksiyoncular bir çağı veya ekolü anlatan örnekler elde etme endişesine kapılıp tek bir başyapıtın bize çok sayıda sıradan üründen daha fazla şey öğretebileceğini unuturlar. Çoğunlukla sınıflandırmakla meşgul olduğumuzdan, bu işten zevk alamıyoruz. Estetikliğin sözde bilimsel sunum metotlarına feda edilmesi birçok müzede yasaklanmıştır.

Çağdaş sanatın hayatımızdaki büyük etkileri inkâr edilemez. Günümüzde sanat gerçekten bize aittir ve kendi yansımamızdır. Onu eleştirirken kendimizi de eleştirmiş oluruz. Şimdiki neslin sanat anlayışı olmadığı söylüyoruz, peki bunun sorumlusu kimdir? Geçmişten kalanlara bu kadar değer verdiğimiz halde kendi imkânlarımızı değerlendirmememiz gerçekten üzücüdür. Yapmacık gururun gölgesinde kalan sanatçının ruhu mücadele etmekten yorgun düşmüştür. Herkesin kendini düşündüğü bu yüzyılda yeni nesile ilham kaynağı olarak ne sunabiliriz ki? Atalarımız medeniyetimizin yoksulluğuna acırken, gelecek nesiller sanat yeteneğimizin kısırlığına gülecektir. Hayatın güzelliğini yitiriyoruz. Belki bir gün toplumun içinden çıkan büyük bir usta dokunuşuyla harikalar yaratacağı bir arp yapar.

ÇİÇEKLER

Bir bahar sabahının titrek aydınlığında kuşlar ağaçların arasında ahenkle ötüşürken, birbirleriyle çiçekler hakkında konuştuklarını duymadınız mı? İnsanların da aşklarını çiçeklerle ifade etmesi onlara anlam katıyor. Çiçekten daha iyi ne ile anlatılabilir ki; her şeyden habersiz oluşundaki masumiyet ve sessizliğindeki hoş kokuyla el değmemiş bir ruhun açılışına benzetebiliriz onu. Tarih öncesi çağlarda insan evleneceği kıza çelenk hediye ederek hayvandan farklılaşmış, doğadaki yabaniğin önüne geçerek insan olmuştur. Kullanışsız gördüklerindeki incelikleri fark ederek sanat dünyasına adım atmıştır.

Mutluluğumuzda da üzüntümüzde de çiçekler bizim kadim dostumuzdur. Onlarla yer, içer, şarkı söyler, dans eder, cilve yaparız. Çiçeklerle evlenir, çiçeklerle dünyaya geliriz. Ölürken bile yanımızda onlar olur. Zambaklarla ibadet eder, nilüferlerle meditasyon yaparız, savaşta bile sıraya geçerken elimizde güller ve kasımpatılar olur. Çiçeklerin dilinden konuşmaya çalıştığımız bile olmuştur. Onlar olmadan nasıl yaşarız? Çiçeklerin olmadığı bir dünyayı düşünmek insanı korkutur. Başu-

cunda çiçek olmayan bir hastayı nasıl teselli edebilirsiniz, yorgun ruhların karanlığını çiçekler olmadan nasıl aydınlatabilirsiniz? Bir çocuğun masum bakışıyla tüm umutlarımızı geri getirmesi gibi, onların sakın şefkati de bizim azalan güvenimizi yerine getirir. Toprağın altına gömüldüğümüzde bile mezarımızın üzerini örten yine çiçekler olur.

Üzücü olan şu ki, çiçeklerle olan dostluğumuza rağmen hayvandan tamamen uzaklaşmamışız. İçimizdeki kurt yakında postunu yırtarak dişlerini gösterecektir. İnsanın on yaşında bir hayvan, yirmi yaşında bir çılgın, otuz yaşında başarısız biri, kırk yaşında bir dolandırıcı, elli yaşında ise bir suçlu olduğu söylenir. Belki de hayvan olmayı sona erdirmediği için suçlu olabilir. Bizim için açlık dışında hiçbir şey gerçek, kendi isteklerimiz dışında hiçbir şey de önemli değildir. Onlarca mabet gözlerimizin önünde çöktü, ama üzerine titrediğimiz bir tanesi var ki sonsuza kadar korundu; işte bu kendimizdir. Tanrımız yücedir ve para onun elçisidir. Ona fedâkarlık yapabilmek için doğayı harap ediyoruz. Maddeyi ele geçirdiğimizi söyleyerek övünüyoruz ancak bizi asıl ele geçirenin madde olduğunu unutuyoruz. Kültür ve gelişim adına ne hatalar yaptık!

Söyleyin bana yıldızların gözyaşları hassas çiçekler; bahçede durup başınızı güneş ışınları arasında ötüşen arılara doğru kaldırırken sizi bekleyen korkunç talihin farkında mısınız? Güneşin ışıkları altında sallanarak gülüp eğlendiğinizi düşünün. Ertesi gün acımasız bir el boğazınızı saracak. Sizi incitecek, organlarınızı tek tek yerinden ayıracak, sizi huzurlu evinizden ayırıp uzakla-

ra götürecek. O zavallı insan belki merhametli biri olabilir. Parmakları sizin kanınızla bulanmışken bile ne kadar hoş olduğunuzu söyleyebilir. Bu, kibarlık olabilir mi, söyleyin bana. Eğer bir erkekseniz, acımasız olduğunı bildiğiniz birinin saçları arasında hapsolmak veya sizin yüzünüze bile bakmaya cesaret edemeyecek birinin yakasına yapışmak sizin kaderiniz olabilir. Kaderinizde, içinde sadece hayatta kalabilmek için susuzluğunuzu gidermeye yetecek kadar pis su olan küçük bir tekne hapsolmak da olabilir.

Mikado topraklarında açan çiçekler elinde makas veya testere olan zalim biriyle karşılaşma tehlikesi içindedir. O kendini çiçek uzmanı olarak adlandırır. Bir doktorla eşit haklara sahip olduğunu iddia eder ve bir doktorun sürekli hastalıkların süresini uzatma çabasında olduğunu bildiklerinden doğal olarak çiçekler ondan nefret ederler. Onları keser, büker, kırar ve sizin doğru olduğunu düşünmenizi istediği pozisyonlara sokar. Bir kırıkçı gibi kaslarını büker ve kemiklerini yerinden çıkartır. Kanamayı durdurmak için kızgın kömürle yakar ve dolaşımı düzenlemek için teller batırır. Onları tuz, sirke, şap ve bazen kezzapla besler. Güçsüzleştikleri zaman köklerine kaynar sular döker. Bu tedaviyle çiçeklerin ömrünü iki hafta veya daha da fazla uzattığını iddia eder. Esir alındığınızda bir kerede öldürülmeyi tercih etmez misiniz? Böyle cezalara maruz kalmak için önceki hayatınızda hangi suçları işlemiş olabilirsiniz ki?

Batı'da gereksiz otlara yapılan muamele Doğu'da çiçek ustaları tarafından yapılandan daha kötüdür. Avrupa'nın ve Amerika'nın balo salonlarıyla, yemek masa-

larını güzelleştirmek için kullanılıp ertesi gün atılmak üzere günlük kesilen çiçeklerin sayısı oldukça fazladır, birleştirildiğinde bir kıtayı kaplayacak büyüklükte bile olabilir. Üstelik bu savurganlığın yanı sıra çiçek ustalarının suçları da önemsiz görülür. En azından o doğanın düzenine uyuyor, kurbanlarını öngörüyle seçiyor ve ölülerine saygı duyuyor. Batı'da çiçekler bir zenginlik göstergesi olarak kullanılıyor. Çiçekler gittiği anda eğlence de bitiyor. Hiçbir şey solmuş bir çiçeğin merhametsizce hayvan gübresi üzerine atılmasından daha üzücü değildir.

Böyle güzel varlıklar olan çiçekler neden bahtsız olsunlar? Böcekler insanları sokar, en uysal hayvanlar bile kısıtırıldıklarında saldırır. Kuşlar peşlerine takılan düşmanlarından kaçabilir, postlarına hayran olduğunuz hayvanlar kendilerini sizden saklayabilir. Ne yazık ki kanatları olan tek çiçek kelebektir, diğerleri tehlikeler karşısında çaresizce öylece dururlar. Can çekişirken çığlık atsalar bile çiçeklerin sesi bizim kulaklarımıza ulaşmaz. Bizi sessizce seven ve bize hizmet eden çiçeklere karşı çok acımasısınız, zamanı geldiğinde bu zalimliğimiz karşısında en yakın dostlarımız olan çiçeklerden mahrum bırakılmalıyız. Kır çiçeklerinin gittikçe azaldığını siz de fark ettiniz mi? Belki ileri gelenleri, insanoğlu daha merhametli olana kadar ortadan kaybolmalarını söylemiştir. Belki de cennete göç etmişlerdir. Çiçekleri ekip biçen adam hakkında pek çok iyi şey söylenmiştir. Çömlekçi adam, eli makaslı olandan daha insanietlidir. Su ve güneş ışııyla ilgili endişelerini, parazitlere olan düşmanlığını, don tehlikesinden korku-

şunu, filizlerin yavaş gelişmesinden duyduğu endişeyi, yapraklar ısıldadığında duyduğu sevinci mutlulukla izledik. Doğu'da çiçekçilik sanatı çok eskiye dayanır, şairler sevdikleri çiçeklerden hikâyelerinde ve şarkılarında mutlaka bahsetmiştir. Tang ve Sung hanedanlıkları döneminde seramik sanatının gelişmesiyle çiçek koymak için çömlek değil de değerli kapların yapıldığını duymuştuk. Bir görevliye her çiçekle tek tek ilgilenmesi ve yapraklarını tavşan tüyünden yapılan yumuşak fırçalarla yıkaması söylenmiştir. Yuenchunlang'ın kaleme aldığı *Pingtse*'de şakayığın düzgün giyimli yakışıklı biri tarafından yıkanması, kış eriğinin solgun ve zayıf bir rahip tarafından sulanması gerektiği yazılmıştır. Japonya'da Ashikaga dönemi boyunca oluşturulan Hachinoki dondurucu bir gecede yakacak odunu olmadığından gezgin bir rahip için sevgiyle baktığı çiçeklerini kesen yoksul bir şövalyeyi konu alır. Bu rahip aslında bizim hikâyelerimizin Harun Reşid'i, Hojo-Tokiyori'den başkası değildir ve fedâkarlık karşılıksız bırakılmaz. Bu opera şimdi bile Tokyo seyircisi tarafından gözyaşlarıyla izlenmektedir.

Narin çiçekleri korumak için büyük önlemler alınmıştır. Tang Hanedanı hükümdarı Huensung kuşları uzak tutabilmek için bahçesindeki dallara küçük altın çanlar taktırmıştır. Baharda çiçekleri mutlu etmek için saray müzisyenlerine hafif müzik çaldıran da odur. Geleneklere göre Arthur dönemi efsanelerinin kahramanı Yoshitsune'ye ayrılmış olan antika bir kitabe hâlâ Kobe yakınlarındaki Sumadera Manastırı'nda durmaktadır. Özel bir erik ağacının nasıl korunması gerektiği yazılı-

dır ve savaş dönemini anlattığından ilgimizi çeker. Çiçeklerin güzelliğine değindikten sonra şunları söyler: “Her kim bu ağacın bir dalını keserse ceza olarak kendi parmağını da vermelidir.” Günümüzde sebepsiz yere çiçeklere ve sanat eserlerine zarar verenlere böyle kanunlar uygulanabilir mi?

Saksı çiçeklerinde de insanların bencilliğini görürüz. Neden çiçekleri doğal ortamlarından ayırıp tuhaf ortamlarda büyümeye mecbur ederler? Kafesin içine hapsedtiğimiz kuşların ötüşüp bizimle dostluk kurmasını beklemekle aynı şey değil midir bu? Orkidelerin evlerde kendilerini boğulmuş hissedip umutsuzca güneydeki açık havaya kavuşmayı beklediklerini kim bilebilir?

Gerçek çiçeksever kırık bambu çitin önündeki bir kasımpatının karşısına oturan Taoyuenming, alacakaranlıkta Batı Gölü kenarında dolaşırken erik çiçeklerinin gizemli kokuları arasında kendini kaybeden Linwosing veya tüm Çinli şairlerle filozoflar gibi onları doğal ortamında ziyaret edendir. Tis, Chowmushih’in rüyaları nilüfer çiçeğiyle dolu olsun diye kayıkta uyuduğunu söylerdi. Bu tanınmış Nara hükümdarlarından İmparatoriçe Komio’ya şu sözleri söyletenle aynı duygudur: “Sevgili çiçek seni koparırsam ellerim kirlenir! Çayırda açan çiçek sen geçmişin, bugünün ve geleceğin en güzel varlığısın.”

Yine de bu kadar duygusal olmamalıyız. Daha az lüks düşkününü ama daha merhametli olmalıyız. Laotze, “Cennet ve yeryüzü acımasızdır,” Kobodaishi, “Hayatın akışı daima devam eder, ölüm ise bir gün herkesin

başına gelir,' demiştir. Yüzümüzü nereye çevirsek yok olmayla karşılaşırız; aşağıda veya yukarıda, arkamızda veya önümüzde. Ölümsüz olan değişimdir. Neden ölümlü de yaşam gibi hoş karşılamayız ki? Bu ikisi Brahma'nın gece ve gündüzü gibi birbirinin karşıtıdır. Eski-nin çözülmesiyle yeni oluşumlar meydana gelir. Birçok farklı isim altında ölüme ve şefkatsiz bereket tanrıçasına taptık. Bu Gheburs'un ateşle karşıladığı kaybedilenlerin gölgesidir. Bu öncesinde Şintoizm dininden olan Japonların güçsüz düştükleri savaş ruhudur. Bu gizemli ateş bizim güçsüzlüğümüzü yok eder, kutsal kılıç hedefe bağlılığımızı simgeler. Bizim küllerimizden özgürlüğüne kavuşunca insanlığın farkına varan ilahi anka kuşu doğar.

Bu şekilde dünya görüşünün yeni formlarını geliştirebileceksek neden çiçekleri tahrip etmeyelim. Sadece güzellik için yaptığımız fedâkarlıkta bize katılmalarını istiyoruz. Kendimizi saflığa ve sadeliğe adayarak bu kahramanlıklarının karşılığını vermeliyiz. Çay ustaları da bu sebeple çiçekseverlikte bir çığır açmıştır.

Çay ve çiçek ustalarımız hakkında bilgi sahibi olanlar çiçeklere duydukları derin saygıyı fark etmişlerdir. Onlar rastgele seçim yapmıyorlar, sanatçı ruhlarını da hesaba katarak her bir dalı ve spreyi özenle seçiyorlar. Eğer gerekli olandan fazlasını keselerse utanç duyuyorlar. Bitki yaşamının tüm güzelliğini gösterebilsin diye, yaprakları hep çiçeklerle birleştirirler. Bu açıdan onların yöntemi de diğer pek çoğu gibi Batılı ülkelerden ayrılır. Bizler ise sadece vazoda karmakarışık bir şekilde sıkışıp kalmış çiçek saplarını görmeye alıştık.

Bir ay ustası kendi zevkine göre iek düzenlediğinde onu Japon odalarının şeref konuğu için ayrılan bölümü olan tokonomaya koyar. Etkisine engel olabilecek hiçbir Şey, bir tablo bile eğer farklı bir estetik amacı yoksa onun yakınlarına konulmaz. Çiçekler orada tahta çıkmış bir prens gibi durur, odaya giren ziyaretçiler ve öğrenciler ev sahibine yönelmeden önce onu saygıyla selamlarlar. izimlerden şaheserlere her Şey amatörlerin yetiştirilmesi için kullanılır. Bu konuda yazılmış eser miktarı oldukça fazladır. iek solduğunda usta onu nazikçe nehre bırakır ya da dikkatle toprağa gömer. Bazen hatıralarını yaşatmak için yerine heykeller diki-
lir.

iek düzenleme sanatı on beşinci yüzyılda ayseverlikle eř zamanlı olarak ortaya çıkmıştır. Kitabeler ilk iek düzenlemesinin budist evliyalardan rüzgârda dağılmış çiçeklerin toplanmasıyla yapıldığını gösterir, her türlü canlıya duydukları sonsuz ilgiyle onları su kaplarına yerleştirmişlerdir. Büyük ressam ve Ashikaga-Yoshimata döneminin ileri gelenlerinden olan Soami'nin bu alandaki ilk ustalardan olduğu söylenir. ay ustası Juko ve iek düzenleme sanatı ikebana-
nın kurucusu Senno onun öğrencilerindendir, yıllıklarında Kanoların resimde olduğu kadar çiçekler konusunda meşhurdurlar. Rikiu'nun kontrolü altındaki çay törenleri on altıncı yüzyılın ikinci yarısında kusursuz hale getirilince, iek düzenlemesi de büyük gelişme kaydetmiştir. Rikiu ve varisleri Oda-wuraka, Furuka-Oribe, Koyetsu, Kobori-Enshiu ve Katagiri-Sekishiu yeni kombinasyonlar oluşturmak için birbirleriyle rekabete

girmiştir. Ancak çay ustalarının kendini çiçeklere adanması onların estetik alışkanlıklarının sadece bir kısmını oluşturmuştur ve bu başlı başına bir din değildir. Çay odalarındaki diğer sanat eserleri gibi çiçek aranjmanları da dekorasyonki bütünlüğe bağlı kalır. Bu yüzden Sekishiu bahçede kar varken beyaz erik çiçeklerinin kullanılmamasını söylemiştir. Gösterişli çiçekler çay odalarından ısrarla uzak tutulmuştur. Bir çiçek aranjmanı desenleri ve boyutları çevresine uyum sağlasın diye özel olarak tasarlandığından, bir çay ustası tarafından yerinden kaldırılırsa önemini kaybeder.

Çiçeğe duyulan hayranlık on yedinci yüzyılın ortalarına doğru çiçek ustalarının yetişmesiyle başlamıştır. Günümüzde ise çay odalarından bağımsız bir hal almıştır. Çoğunun kaynağı çay odalarının ilkeleri ve ekolleri olan yeni yürütme fikirleri ortaya çıkmıştır. Son yüzyılın ortalarında bir yazar çiçek düzenlemesiyle ilgili binden fazla ekolün olduğunu söylemiştir. Genellikle bunlar şekilci ve doğala yakın olarak ikiye ayrılır. İlk örneği "ikenobo" olan şekilci ekoller Kanolu akademisyenler gibi klasik düşünce tarzını benimsemiştir. Ekolün ilk ustalarının neredeyse Sansetsu ve Tsunenobu'nun çiçek tablolarını yeniden oluşturan eserleri vardır. Diğer yandan doğallık ekolü kendine model olarak doğayı almıştır ve sadece sanatsal uyumu yakalamak için yapılan değişiklikleri kabul eder. Bu yüzden eserlerde, resimde Ukiyoe ve Shijo ekollerini oluşturan aynı etkiyi görürüz.

Eğer zamanımız olsaydı düzenleme ilkelerini şimdi olduğundan daha ayrıntılı incelemek ve bu dönemin

ay ustaları tarafından Tokugawa dekorasyonunun temellerini gösteren kuralları incelemek ilginç olurdu. Onların cennet denilen ba prensip, yeryüzü denilen alt prensip ve insanoğlu denilen uzlaşma prensibine gönderme yaptığı görülür, bu ilkelere gönderme yapmayan bir düzenleme kurak ve ölü olarak nitelendirilir. Aynı zamanda çiçeğe resmi, yarı resmi ve gayri resmi olmak üzere üç farklı açıdan yaklaşmanın önemi üzerinde dururlar. İlki balo salonlarındaki gösterişli kıyafetleri, ikincisi günlük kıyafetin sade şıklığını, cs ise ev elbisesini temsil edebilir.

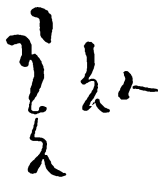
Bizim hoşumuza giden iek ustalarından çok çay ustalarının düzenlemeleridir. ay ustalarının kendi içinde bir sanattır ve yaşamla olan yakınlığı sayesinde ilgimizi çeker. Bu ekolü doğala yakının ve şekilciliğin aksine doğal olarak adlandırırız. ay ustası çiçeklerin seçilmesiyle görevinin bittiğini sanır ve onları kendi hikâyelerini anlatmaları için bırakır. Kışın sonlarında çay odasına girdiğinizde yabani kirazın ve kamelyanın tomurcuklandığını görebilirsiniz, bu durum kışın yerini alacak baharın habercisidir. Yine sıcak bir yaz günü çay odasına girerseniz tokonomanın karartılmış serinliğinde asılmış vazodaki nemden ıslanan zambağın hayatın aptallığına gülümsediğini görürsünüz.

Tek başına duran iek ilginçtir, ama bir tablo ve heykelle birleştğinde büyüleyici olur. Sekishiu bir keresinde gllerin ve bataklıkların bitki örtüsünü göstermek için çiçekleri düz bir kaba yerleştirmiş ve duvarda zerine Soami'nin gökyüzünde uçan yaban ördekleri tablosunu asmıştır. Başka bir çay ustası olan Shoha

“Deniz Kenarındaki Yalnızlığın Güzelliği” şiirini balıkçı kulübesi şeklindeki tütsü kabı ve sahildeki birkaç kır çiçeğiyle birleştirmiştir. Ziyaretçilerden biri sonbahar havasının tam anlamıyla yaratıldığını söylemiştir.

Çiçek hikâyeleri sonsuzdur. Bir tane daha anlatabiliriz: On altıncı yüzyılda gündüzsefası ender bulunan bir çiçekmiş. Rikiu’nun tamamında bu çiçeğin dikili olduğu ve özenle baktığı bir bahçesi varmış. Rikiu’nun çiçeklerinin ünü Taiko’nun kulağına kadar gelince, gidip onları görmek istemiş. Bunun üzerine Rikiu Taiko’yu evinde sabah çayına davet etmiş. Belirlenen günde Taiko bahçeyi inceleyerek yürümüş ama gündüzsefalarından bir iz bile görememiş. Etraf üzerine kum ve çakıl serpiştirilmiş düzgün toprakla kaplıymış. Öfkeyle çay odasına girmiş, orada tüm kızgınlığını alan bir manzara ile karşılaşmış: Tokonomoa’da ender bulunan ustalık işi olan bronzun içinde, tüm bahçenin kraliçesi olan tek bir gündüzsefası bulunuyormuş.

Bu örneklerde çiçekler için yapılan fedakârlığın önemini görüyoruz. Belki de çiçekler kendilerine verilen bu önemin farkındadır. İnsanlar gibi korkak değildir. Japonkirazı gibi bazıları kendini özgürce rüzgâra bırakınca cansızken bile güzel görünebilir. Yoshino veya Arashiyama’daki hoş kokulu çığı görenler bunu fark etmişlerdir. Bir süre süslenmiş bulutlar gibi dururlar ve akarsuların üzerinde dans ederler. Daha sonra çağılayan sulardan aşağı süzülürken sanki, “Elveda ilkbahar, biz ebediyete göçüyoruz,” derler.

ÇAY USTALARI

Dine göre gelecek arkamızdadır. Sanatta şimdiki zaman ölümsüzdür. Çay ustaları, sanatın gerçek değerini ancak yaşamları üzerinde sanatın etkisi olanlar anlayabilir, demiştir. Bu yüzden günlük hayatlarını çay odalarından öğrendikleri sadelik sınırları ölçüsünde düzenlemeye çalışırlar. Sakinlik her koşulda korunmalıdır, konuşmalar da ortamın ahengini bozmayacak şekilde sürdürülmelidir. Kıyafetin modeli ve rengi, bedeninin duruşu, yürüyüş şekli sanatsal kişiliği ifade eder. Bunlar göz ardı edilmemesi gereken konulardır, çünkü birisi kendini güzelleştirmedeği sürece güzele yaklaşması da mümkün değildir. Bu yüzden çay ustası bir sanatçıdan öte olabilmek, sanatın kendisi olabilmek için uğraşmıştır. Japon Budist okuluna göre bu estetizmdir. Farkına varmak istersek, mükemmelliğin her yerde olduğunu görürüz. Rikiu şu sözlerin geçtiği eski bir şiirden alıntı yapmıştır: “Çiçeklere özlem duyanlara karla kaplı tepelerin arkasında bekleyen ilkbaharı memnuniyetle gösterirdim.”

Çay ustaları eserlerinin kopyalarıyla sanata katkıda bulunmuşlardır. Klasik mimaride ve iç mekân tasarımı-

larında köklü değişiklikler yapmışlar, çay odalarını anlattığımız bölümde bahsettiğimiz, etkisi on altıncı yüzyıldan sonraki saraylarda ve manastırlarda bile görülen yeni tarzı oluşturmuşlardır. Çok yönlü Kobori-Enshiu Katsura'nın imparatorluğa ait villasında, Nagoya ve Nija kalelerinde, Kohoan Manastırında ileri zekâsının öne çıkan örneklerini bırakmışlardır. Japonya'nın tanınmış tüm bahçeleri çay ustaları tarafından düzenlenmiştir. Eğer ay ustaları çay törenlerinde kullanılan aletler için seramik ustalarımızın hünerlerinden faydalanmasalardı, bizim çömlek sanatımız bu mükemmelliğe ulaşamazdı. Japon seramiği öğrencileri Enshiu'nun yedi seramik fırınıını iyi bilirler. Dokuma kumaşlarımızın çoğu onlara şeklini veya desenini veren çay ustalarının isimlerini taşır. Aslında sanatta çay ustalarının fikirlerinden izler bırakmadıkları bir alan bulmak mümkün değildir. Resimde ve vernikte oluşturdukları etkidenden bahsetmek ise oldukça gereksizdir. En büyük resim okullarından biri doğuşunu aynı zamanda vernik ustası ve ömleki olarak tanınan çay ustası Honnami-Koyetsu'ya borçludur. Eserlerinin yanında torunu Toho ve yeğenin oğulları Korin ve Kenzan'ın mükemmel yaratılışı bile gölgede kalmıştır. Genel adıyla Korin Okulu ayseverliğin bir ifadesidir. Bu okulun geniş hatlarında canlılığıyla doğanın ta kendisini buluruz.

ay ustalarının sanata ve hayatın ilerleyişine katkıları hiçbir şeyle kıyaslanamayacak kadar büyüktür. Sadece nazik bir toplumun değerlerinde değil, aynı zamanda evlerimizin düzeninde bile çay ustalarının etkisini hissederiz. Leziz yemeklerimizin çoğu ve onları

sunuş şeklimiz bile onlardan kalan bir mirastır. Bize sade bir şekilde giyinmeyi öğrettiler. Bizlere de çiçeklere yaklaştıkları gibi nazıkçe yaklaştılar. Basitliğe önem verdiler, alçakgönüllüğü öğütlediler. Aslında, öğretileri sayesinde çay insanoğlunun hayatına girdi.

Yaşam olarak adlandırdığımız saçma dertlerle dolu çalkantılı denizde kendi varlığını düzgünce sürdürbilmenin sırrını bilmezsek mutlu ve halimizden memnun gibi görünmeye çalışırken sürekli yıpranırız. Ahlaki dengemizi korumaya çalışırken bocalarız ve ufukta fırtınanın habercisi olan bulutları görürüz. Ancak dev dalgaların her şeyi sonsuzluğa doğru alıp götürmesi keyiflidir. Neden biz de bu havaya girmiyoruz veya Liehtse gibi fırtınanın kendisi olmuyoruz.

Sadece güzellikle yaşayanlar güzelce ölebilirler. Büyük çay ustalarının son dakikaları da yaşamları gibi mükemmel saflıkla doludur. Evrenin ritmiyle uyum içinde olma arayışı içindeyken bilinmeyenlere karşı hazırlıklıdır. "Rikiu'nun son çayı" hüznü güzellik zırvesi gibi hep başta olacaktır.

Rikiu ve Taiko-Hideyoshi'nin dostluğu uzun yıllara dayanır. Ancak bir zorbayla arkadaşlık etmek tehlikelidir. İhanetle dolu bir dönemde insan en yakın akrabasına bile güvenemez. Rikiu gurursuz bir saray adamı değildi ve çoğu zaman acımasız hükümdarıyla bile tartışmaya cesaret edebilirdi. Rikiu'nun bir zamanlar Taiko'yla arasındaki soğukluktan faydalanan düşmanları onu zorbayı zehirleme komplosuna karışmakla suçlamıştır. Hideyoshi'ye, zehirli maddenin çay ustası tarafından hazırlanan yeşil bir iein içine konulacağı

söylenmiştir. Hideyoshi'nin şüpheleri idam cezası için gerekli zemini hazırlamıştır ve öfkeli hükümdarın kararını geri çekmeye niyeti yoktu. Mahkûma ayrıcalık olarak sadece kendini öldürme şansı tanınmıştı.

Kendini öldürmesi için belirlenen günde geldiğinde Rikiu önde gelen öğrencilerini son çay törenine davet etti. Kederli davetliler belirlenen saatte kemeraltında buluştu. Bahçe yoluna baktıklarında ağaçlar titriyor gibi görünüyordu, yapraklarının hışırtıları arasında evsiz hayaletlerin sesleri duyuluyordu. Gri taş sütunlar Hades'in kapısı önündeki heybetli koruyucular gibi duruyordu. Çay odasından gelen hafif tütsü kokusu ziyaretçilerin içeri girmesi için bir davetti. Teker teker ilerleyip yerlerini aldılar. Tokonoma'da dünyevi şeylerin yok olması üzerinde çalışan eski bir rahibin olağanüstü yazısı, "Kakemon" asılıydı. Mangal üzerindeki su ısıtıcısının sesi sona eren yazın ardından üzüntüsünü anlatan ağustos böceğinin sesine benziyordu. Çok geçmeden ev sahibi odaya girdi. Sırayla herkese çay servisi yapıldı. Sessizlik içinde en son ev sahibininki olmak üzere her fincan boşaldı. Görgü kurallarına göre baş ziyaretçinin çay ekipmanlarını incelemek için izin alma hakkı vardı. Rikiu kakemonuyla birlikte birçok makaleyi onların önüne koydu. Herkes bu güzelliğe duyduğu hayranlığı belirttikten sonra, Rikiu makaleleri hatıra olarak ziyaretçilere dağıttı. Sadece çanak kaldı. "İnsanoğlu tarafından kullanılan bu çanak bir daha asla talihsizliklerle kirletilmeyecek," dedi ve onu parçalara ayırdı.

Tören bitti, gözyaşlarını gizlemekte zorluk çeken ziyaretçiler son vedalarını edip odadan ayrıldılar. Sadece

birinin, en yakın ve en samimi olanın sonu görmesi için kalması istendi. Ardından Rikiu, çay elbisesini çıkardı ve özenle halının üzerine koydu. Bu sırada üzerindeki şimdiye kadar gizlediği tertemiz beyaz ölüm elbisesi görüldü. Gözünü hançerin parlayan bıçağına zarafetle dikti ve şu satırları söyledi:

“Selam sana,
Ey ebediyetin kılıcı!
Buda ve Dharuma gibi
Benim de yolumu çiz.”

Bu sözlerden sonra Rikiu, yüzünde bir gülümsemeye ebediyete göçtü.